

10. De Schut-groep (Nest Keulen/Ast Wilhelmshaven)

Schut

Feitelijk is het onjuist te spreken van de ‘Schut-groep’, maar bij gebrek aan een juistere omschrijving is daar toch voor gekozen, omdat Schuts activiteiten waarschijnlijk tot het begin van de Duitse spionage in Rotterdam moeten worden gerekend. Zoals uit het onderstaande zal blijken, wordt een aantal personen beschreven die als gemeenschappelijke factor de stad Rotterdam hebben en het feit dat de meesten daarvan elkaar kenden. Kok schrijft in zijn boek over de V-man Anton van der Waals: ‘In de [Rotterdamse] bars waar Van der Waals kwam, deden stoere verhalen de ronde over spionnen, die veel vrijheid van handelen genoten, voor wie andere wetten opgingen en die over geheime zenders beschikten.’¹ Die verhalen bestonden al vòòr het uitbreken van de oorlog in mei 1940.

Gerrit Schut werd beschouwd als de eerste van wat we hier de Schut-groep zullen noemen. Schut, zonder vaste woon- of verblijfplaats, ging in opdracht van de Abwehr agenten rekruteren. Een der eersten werd J.L. Peulen alias Jan van Dooren² die op zijn beurt T.A. van der Pluym³ erbij haalde; beiden handelden op de schippersbeurs en bevrachtten ook wel schepen. Alle drie waren lid van de NSNAP. Anderen werden M. Groenewold (een zwager van Schut), pensionhouder A.C. van Duijvendijk⁴ en de nog jonge A.H. (Charly) van Woerkom, kelner in een café waar Peulen en Van der Pluym regelmatig over de vloer kwamen.

Het is niet bekend wanneer Schut met deze rekrutering begon, maar volgens Charly van Woerkom spioneerde Schut zelf al in 1937 ten gunste van Duitsland; hij zou ook aan Franco’s kant hebben meegevochten.⁵ De Rotterdamse politie meende zich zelfs te herinneren – de betreffende archieven werden in mei 1940 verbrand – dat hij al in 1935 in Spanje zou hebben gespioneerd.⁶ Het staat echter vast dat hij als makelaar in schepen op 13 januari 1938 naar Spanje vertrok en op 29 augustus van dat jaar in Rotterdam terugkeerde.

Volgens een broer van Van der Pluym reisden zijn broer en Schut in 1937 naar Spanje om er voor Duitsland te spioneren.⁷ Zijn broer kwam door het ontbreken van geldige papieren niet verder dan Frankrijk en werd met hulp van de Nederlandse consul gerespatieerd. Het gelukte Schut verder te reizen; ongeveer anderhalf jaar later keerde hij naar Nederland terug.

In mei 1940 vernam de Britse Admiraliteit dat Schut was gearresteerd⁸; of dit inderdaad is gebeurd, staat niet vast maar is onwaarschijnlijk. Schut had in contact gestaan met Fred Ibbotson uit Whitley Bay. Als handelaar in bloembollen of diamanten dan wel als agent voor het kopen van schepen had Schut in 1939 diverse malen de Britse noordoostelijke kust bezocht voor het rekruteren van subagenten teneinde gegevens te vergaren over de scheepsbouw. Het leek er echter op dat alleen Ibbotson hem gegevens had verstrekt, in dit geval over geschutstellingen aan die kust.⁹ Verderop in dit verhaal komen we op hem terug.

P. Boon, die samen met haar man diverse cafés in Rotterdam uitbaatte, vermeldde een reis van Schut, Peulen en Van Woerkom in de zomer van 1938.¹⁰ M.E. de Bruin preciseerde dat tijdstip: het was 22 november 1938.¹¹ Na een bezoek aan Antwerpen en Brussel keerde De Bruin met Van Woerkom terug; Schut en Peulen bleven in Brussel achter.

¹ Kok, *De verrader*, p. 44.

² Het alias van Peulen is uit: AMJ CABR, A. Christen. Verklaring dd 16-8-1946 van E. Van Dyck (Veiligheid van de Staat).

³ Op zijn persoonskaart wordt Theo’s achternaam gespeld als Van der Pluijm, maar gezien de elders gehanteerde schrijfwijze wordt hij hier aangeduid als ‘Van der Pluym’.

⁴ Er werd geen CABR-dossier inzake A.C. van Duijvendijk aangetroffen.

⁵ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. BNV-onderzoekingsrapport inzake Van Woerkom, ongedateerd [april 1946].

⁶ AMJ CABR, G. Schut. PV dd 6-12-1947.

⁷ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 26-4-1946, verhoor W.J. van der Pluym.

⁸ AMJ CABR, G. Schut. Afschrift brief dd 28-3-1949 van Steengracht van Moyland aan Ministerie van Justitie, no 32/G.21.

⁹ Ibbotson werd gearresteerd en tot november 1943 geïnterneerd; hij werd daarna voorwaardelijk in vrijheid gesteld.

¹⁰ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV uit juli 1948, verhoor P. Boon.

¹¹ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV uit juli 1948, verhoor M.E. de Bruin.

Abw 10-De Schut-groep

De precieze aard van de vooroorlogse werkzaamheden en resultaten is niet meer te achterhalen, maar leden van de groep maakten tekeningen en/of foto's met betrekking tot de scheepvaart en de Engelse kustverdediging. Ze reisden geregeld naar België en Frankrijk en hadden daar bijvoorbeeld foto's gemaakt van de haven van Brest.¹²

Van Woerkom was eind februari 1940 gaan varen op het stoomschip Zeeland dat een dienst onderhield van Rotterdam op Sunderland en Glasgow in Groot-Brittannië; een tweede reis vond plaats van 5 tot 16 maart.¹³ Aangenomen mag worden dat zijn reizen ook in het kader van spionage nuttig zijn geweest: kennis over de positie van Engelse mijnevelden was voor de Duitsers van levensbelang. Ook had hij caféhouder J. Papier verteld in Engeland in contact te staan met een 'persoon die aldaar op een postkantoor werkte en dat hij deze ontmoette op een of ander perron in Engeland, met het doel dat deze persoon geld of bescheiden in ontvangst te nemen of aan deze ter hand te stellen.'¹⁴ Volgens Van Woerkom was hijzelf de verbindingsman voor de Duitsers. Na de oorlog vermeldde hij een Engelse medewerker van Peulen, Van der Pluym en/of Schut 'wiens naam klonk als Ilperton of iets dergelijks.'¹⁵

Na terugkomst in de haven van zijn eerste reis werd Van Woerkom op verdenking van spionage gearresteerd, maar moest wegens gebrek aan bewijs worden vrijgelaten. Later had hij het over 'stommeriken', 'daar volgens hem een kind wel kon begrijpen dat wanneer hij iets belangrijks had mede te nemen, dit niet de eerste de beste keer van boord zou brengen, maar een gunstiger gelegenheid zou afwachten.'¹⁶

Het spionagemateriaal werd naar Keulen gebracht. Er is een document bewaard gebleven, waarin het passeren van de Duitse grens is gedocumenteerd. 'Am 3. November 1939 reisten mit dem E.-Zug Nr. 291 um 10.23 Uhr folgende V.-Leute der Ast [sic (feitelijk Nebenstelle)] Köln über die Grenzdienststelle Kranenburg nach Holland aus:': Jan Peulen, Theo van der Pluym, Arie van Duijvendijk en Fleuris Groenendijk.¹⁷ Hun paspoorten waren niet voorzien van een visum.

De grensovergang Kranenburg werd ook wel Wyler genoemd; aan Nederlandse zijde kunnen de namen Beek, Berg en Dal of Groesbeek, alle ten oosten van Nijmegen, worden gebruikt. De post Wyler had een lijst van agenten liggen om die mensen ongehinderd en zonder paspoortstempel te laten passeren.¹⁸ Daar stonden onder andere Christen, Peulen, Van der Pluym, Schut, Hoosemans¹⁹, Wilhelm Koerz en de Brusselaar J.L. Mennicken op. Vanuit de post kon contact tot stand worden gebracht met de Dienststelle waaronder de agent ressorteerde. Een agent waarvan we niet weten voor wie hij werkte was 'Koerz'. In werkelijkheid gaat het hier om C.J.W. Koers, een Arnhemmer die in maart 1939 vanuit Ubbergen naar Essen-Steele in Duitsland was verhuisd.²⁰ Kennelijk werd hij gerekruteerd, want eind 1939 benaderde hij zijn neef G.C.C. Teunissen te Nijmegen met het verzoek hem te ontmoeten in café restaurant De Urquell in de Lange Burchtstraat.²¹ Tijdens het gesprek bleek dat Koers wist dat Teunissens broer Hubertus als waterbouwkundige betrokken was geweest bij de bouw van diverse grote bruggen en dat hij over bouwtekeningen beschikte. Zo wilde Koers graag onder andere die van de Waalbrug in Nijmegen en die van de brug in Dordrecht hebben. Als Teunissen hem die bezorgen kon, zou hij 75 gulden kunnen verdienen. Waarschijnlijk dacht Koers dat, omdat het zijn neef was, het gevaar te worden verraden klein was, maar dat bleek niet het geval. Teunissen belde de 'geheime dienst' in 's-Gravenhage waarop hij bezoek kreeg van rechercheur van politie A.H. Marcusse.²² In overleg met de Nijmeegse politie werd begin 1940 een val opgezet. Teunissen leende zonder medeweten van zijn broer een aantal tekeningen en overhandigde die tijdens een

¹² AMJ CABR, J.A. Dijkstra. BNV-rapport van verhoor dd 28-2-1946 inzake Van Woerkom.

¹³ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV uit juli 1948, mededeling verbalisant.

¹⁴ AMJ CABR, G. Schut. PV dd 16-11-1948, verhoor Papier.

¹⁵ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 18-2-1946, verhoor Van Woerkom. \ Christen had het over een door Van Woerkom meegenomen envelop van een zekere Fred Ibertson. AMJ CABR, J.A. Dijkstra. Afschrift verklaring dd 1-6-1948 van Christen.

¹⁶ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV uit juli 1948, verhoor J. Papier.

¹⁷ Particulier archief Van Roon. Brief dd 4-11-1939 van Gestapo, Stapostelle Düsseldorf, Grenzpolizeikommissariat Kleve aan Stapostelle Düsseldorf.

¹⁸ Particulier archief Van Roon. Lijst dd 28-2-1940.

¹⁹ Samen met agent P.J.J. Vis maakte Hoosemans nog op 7-5-1940 gebruik van Kranenburg om naar Nederland terug te keren. Particulier archief Van Roon. Bericht dd 7-5-1940 uit Kleve. \ Op zijn rekening inzake de levering van 300.000 Spaanse peperplanten (à 6.675 gulden) vermeldde Vis inderdaad een reis in mei naar de grens. Voor die tijd had hij in april 1940 nog twee reizen naar Duitsland gemaakt. AMJ CABR, J.F.C. Hoosemans. Rekening, oktober 1940, van Piet Vis (de firma 'Blumen, Früchte & Pflanzen-Züchtereij').

²⁰ NA CABR, 108905-22889. Brief dd 31-5-1950 van Rijkspolitie Nijmegen aan kantonrechter Zutphen.

²¹ NA CABR, 95592-7692. PV dd 20-2-1949, verhoor G.C.C. Teunissen.

²² Marcusse kon na de oorlog niet meer worden gehoord, omdat hij wegens illegale activiteiten in juni 1944 werd gefusilleerd.

Abw 10-De Schut-groep

ontmoeting met Koers in café Wertha aan de Berg en Dalscheweg. Daarna kon Koers met het bezwarend materiaal worden aangehouden.²³ Op 21 februari 1940 werd hem formeel het verblijf in de bewakingsgebieden ontzegd.²⁴ Kort na de invasie werd hij op last van de Duitsers vrijgelaten. Teunissen werd al op 12 mei 1940 gearresteerd, waarna hij vijf weken in Münster gevangen zat en daarna nog eens acht weken in Recklinghausen. Na de oorlog bleek dat de Duitsers de processtukken inzake Koers hadden gevorderd en omdat Koers zelf onvindbaar bleek werd zijn zaak in 1950 geseponeerd.²⁵

Een andere douanepost met een identiek doel was Bentheim op de weg tussen Oldenzaal en Rheine.²⁶ Daar kwamen volgens R.H.G. Nitsch – hij was daar bij de Grenzpolizei verantwoordelijk voor het begeleiden van passerende V-Leute – Oberleutnant Rosenberg en Schneeweiss van Ast Münster geregeld langs om agenten van Nest Bremen en Ast Kiel van dienst te zijn.²⁷ Het lijkt erop dat de activiteiten van Ast Münster hier voortvloeiden uit het medio 1939 overhevelen van III F-werkzaamheden van Hamburg naar Münster.²⁸ Ook de Staatspolizei en de Sicherheitsdienst dienden zich aan als gebruiker.²⁹

Peulen en Van der Pluym werkten volgens Mirow voor Kapitän Krumbholz.³⁰ Schuts zwager Max Groenewold werkte volgens Van Woerkom met Malten, in 1939 hoofd van Nest Keulen.³¹ Malten is mogelijk een alias geweest van Mercker. Groenewold had een zendontvanger in huis, maar waartoe is onbekend.³² Hij heeft ook nog de aandacht getrokken van de Franse contraspionagedienst. In februari/maart 1940 ondervroegen twee Fransen de caféhouder van La Paruche over hem.³³ Volgens deze caféhouder, J. Papier, was Max aanvoerder geweest van een groep die samenwerkte met Van der Pluym en Van Woerkom. Een andere groep werd geleid door Peulen.³⁴ Het leek er echter op dat Schut voornamelijk in z'n eentje opereerde.

Groenendijk

Bij de eerder vermelde treinreis in november 1939 van agenten van Nest Keulen werd ook Fleuris Groenendijk genoemd. Op 22-jarige leeftijd had Groenendijk, roepnaam Frans, zich op 1 juli 1908 bij de Rotterdamse Kamer van Koophandel laten inschrijven als expediteur, scheepsbevrachter, transportondernemer in binnen- en buitenland, taxateur en expert.³⁵ Begin augustus 1940 kwam hij terug van het naar Zweden geleiden van een konvooi schepen met baggermaterieel en nam meteen contact op met F.A. Winter, een Duitser die voor mei 1940 ladinginspecteur van de HAPAG in Hamburg was en

²³ In hetzelfde kader werd de in Millingen aan de Rijn wonende dierenarts R.V. Toman aangehouden, maar waarom precies is onbekend gebleven. In een naoorlogs rapport verklaarde Weber dat Toman de tekeningen in een koffer naar Dijkkerhoff had moeten brengen. Dit impliceert dat Koers een agent van Nest Keulen zou zijn geweest, net als Toman. Omdat Toman tijdens een bombardement in februari 1945 was overleden, werd zijn zaak na de oorlog niet in behandeling genomen. NA CABR, 26013. Beslissing dd 2-1-1947. \ NARA RG226 E119A B35 F933. Report inzake G.E. Weber dd 17-9-1945.

²⁴ NA MvJ, 14266A. Besluit intrekking ontzeggingsbesluiten dd 28-6-1940.

²⁵ NA CABR, 108905-22889. Brief dd 2-6-1949 van politie Nijmegen aan PF Arnhem; aantekening op map.

²⁶ AMJ PolKab, O 51/52. PV dd 23-10-1946 inzake verhoor van Nitsch.

²⁷ Onder *Gruppe III, linecrossers en het R-Netz* 'Boegheim' gaan we nader op Schneeweiss in.

²⁸ NA BNV, 2689. Ondervragingsrapport no 346/1 inzake Giskes dd 27-11-1946.

²⁹ In de herfst van 1939 werd SS-Obersturmführer A. Uhlenberg (alias Ullmann) in Bentheim gestationeerd met een telexapparaat voor een rechtstreeks geheim contact met de SD in Düsseldorf. Een ander was F.W.K. Gerke van Gestapo Osnabrück die in 1939 opdracht kreeg G.F. Pütz te vergezellen op haar reis in Duitsland. AMJ CABR, G.F. Pütz. PV dd 23-12-1948, verhoor Gerke.

³⁰ AMJ CABR, A. Christen. PV dd 25-11-1949, verklaring Mirow. \ Krumbholz verbleef in juni 1940 in Rotterdam. In die maand werd hij naar Frankrijk gedirigeerd. SMG Washington-documenten, no 24.0447. \ Hij werd echter in de zomer van 1940 als Korvettenkapitän gesignaleerd in café Imperator te Antwerpen.

³¹ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. BNV-ondervragingsrapport inzake Van Woerkom, ongedateerd [april 1946].

³² AMJ CABR, J.A. Dijkstra. BNV-rapport van verhoor inzake Van Woerkom dd 28-2-1946. \ Er werd geen CABR-dossier inzake Groenewold aangetroffen.

³³ AMJ CABR, G. Schut. PV dd 16-11-1948, verhoor J. Papier. \ Ook de schrijfwijze 'La Peruche' komt voor.

³⁴ Volgens Papier ging begin 1940 ook een zekere Aart Metselaar tot de Schut-groep behoren.

³⁵ AMJ CABR, F. Groenendijk. PV dd 2-11-1946. \ In de Rotterdamse telefoongids van januari 1944 staat de firma (op p. 108) met drie telefoonno's vermeld als F. Groenendijk, 'Scheepsbevracht. En Transportovern. [sic] voor Binnen- en Buitenland'.

Abw 10-De Schut-groep

kantoor hield in Rotterdam.³⁶ De twee kenden elkaar van vòòr de oorlog en omdat Korvettenkapitän Winter in mei 1940 Hafenkommendant was geworden was dit de man voor lucratieve opdrachten.

Tijdens de oorlog hield Groenendijk zich onder meer bezig met het rekruteren van zeelieden voor werkzaamheden in Noorwegen en Frankrijk. Zijn activiteiten werden na de oorlog onderzocht, omdat hij in 1936 tot in 1937 lid was geweest van de NSB en dat in augustus 1940 weer was geworden, dit keer tot aan de bevrijding. Op 21 juli 1947 werd besloten hem voorwaardelijk buiten vervolging te stellen. In zijn dossier was geen enkele verwijzing te vinden naar zijn activiteiten als agent voor Nest Keulen – de ondervragers hadden daar kennelijk geen indicaties voor – en bij gebrek aan andere bronnen kan daarom niet worden vastgesteld voor wie hij heeft gewerkt en welke omvang zijn activiteiten als agent hebben gehad.³⁷

Ditzelfde gaat min of meer op voor kapitein ter koopvaardij Lambertus van der Vliet. Nadat hij medio 1941 lid van de NSB³⁸ was geworden, tekende hij eind januari 1942 een Abwehr-geheimhoudingsverklaring.³⁹ Met het alias Dolphin en het agentennummer A 2057 bleef hij tot 17 januari 1944 aan die dienst verbonden, waarschijnlijk Nest Bremen of Ast Hamburg. In augustus van dat jaar werden al zijn rapporten verbrand. Een niet van belang ontbloot feit was dat hij tijdens de oorlog ging varen voor de firma F. Groenendijk in Rotterdam, terwijl hij in Amsterdam woonde.⁴⁰ Hoe en wanneer leerde hij Groenendijk kennen? Over zijn vooroorlogse activiteiten is vrijwel niets bekend. In 1936 was hij tot negen maanden gevangenisstraf veroordeeld wegens oplichting door middel van valsheid in geschrifte.⁴¹ In zijn CABR-dossier zit een in oktober 1932 te Nijmegen afgegeven paspoort dat, blijkens een naoorlogse aantekening voorin, het resultaat was van de fouillering van ene J.J.P. Teunissen. Uit dit paspoort wordt duidelijk dat hij begin 1935 vanuit Nijmegen naar Amsterdam was verhuisd. Uit de stempels is op te maken dat hij in de periode oktober-december 1939 in Londen is geweest, waar hij een bezoek bracht aan een ziekenhuis. Na de oorlog vertelde hij daar in oktober een ongeluk te hebben gehad ten gevolge waarvan hij tot oktober 1940 een uitkering in het kader van de Zee-ongevallenwet had gekregen. Jammer genoeg kunnen hieruit over eventuele vooroorlogse spionage geen conclusies worden getrokken. Omdat hem slechts lidmaatschap van de NSB kon worden aangerekend en hij bovendien in maart 1946 overleed, werd besloten tot seponering van zijn zaak.⁴²

Keuzenkamp

Kunstschilder P.H. Keuzenkamp vormt een verhaal apart. In 1924 was hij naar de Verenigde Staten van Amerika vertrokken, maar het zat hem daar kennelijk niet mee.⁴³ Hij werd er in 1929 wegens diefstal tot drie maanden gevangenisstraf veroordeeld.⁴⁴ In juni 1930 kreeg hij in plaats van maanden jaren gevangenisstraf opgelegd. Het is onduidelijk of hij die geheel heeft uitgezeten, omdat er sprake is geweest van een vlucht uit de USA.⁴⁵ Naar eigen zeggen begon hij in 1934 te Rotterdam een reclame- en kunstzaak. Voor dit boek wordt hij interessant door naoorlogse verklaringen over contacten met geheime diensten.⁴⁶ In 1945 vertelde hij in 1939 in België te zijn benaderd door vijf Amerikanen die van de geheime dienst waren. Zijn eerste opdracht kwam van ‘captain Tinsly’: in Keulen moest hij Joseph Bauer opzoeken en hem documenten overhandigen; dan zou hij ook documenten krijgen voor vervoer naar Nederland. Na uitvoering van die opdracht kreeg hij een tweede, ditmaal van captain Taylor te ’s-Gravenhage. Op 1 januari 1940 hernieuwde Keuzenkamp zijn contact met Bauer, maar acht dagen later werd hij in Hotel Belgischer Hof⁴⁷ te Keulen door de Gestapo gearresteerd.

³⁶ AMJ CABR, F. Groenendijk. PV dd 2-11-1946, verhoor Groenendijk.\ Elfferich, *Rotterdam werd verraden*, p. 79.

³⁷ Datzelfde ging op voor autohandelaar Gerrit van Kranenburg. Hij ontkende vooroorlogse spionage; hij had zich alleen schuldig gemaakt aan zwarthandel tijdens de oorlog. Op 29-5-1948 werd de duur van zijn internering vastgesteld als zijnde gelijk aan de tijd die hij tot 2-10-1947 in bewaring had doorgebracht (hij werd toentertijd vrijgelaten, omdat hij nagenoeg blind was geworden). AMJ CABR, G. van Kranenburg.

³⁸ L. van der Vliet, stamboekno 155002, bleef tot de Duitse capitulatie lid van de NSB.

³⁹ SOMA, GRMA, T77 R1549.\ NA CABR, 106226-38067. Staat van inlichtingen inzake Van der Vliet dd 18-10-1945.

⁴⁰ NA CABR, 106226-38067. PV dd 23-10-1945, verhoor Van der Vliet.

⁴¹ NA CABR, 106226-38067. PV dd 23-10-1945, mededeling verbalisant.

⁴² NA CABR, 85675-11484. Brief dd 8-8-1947 van PF aan PRA Amsterdam.

⁴³ NA CABR, 74150. PV van verhoor Keuzenkamp op 27-12-1945, ongedateerd.

⁴⁴ NA CABR, 74150. Uittreksel strafregister dd 9-10-1951.

⁴⁵ NA CABR, 74150. Afschrift overzicht strafblad.

⁴⁶ NA CABR, 74150. PV van verhoor Keuzenkamp op 27-12-1945, ongedateerd; PV dd 15-5-1946, verhoor Keuzenkamp.

⁴⁷ Dit hotel in Keulen werd in het najaar van 1939 door een Doktor Franz gebruikt voor de rekrutering van sleepbootkapitein Jan van der Linden. Hij ging hem gegevens leveren over de Waterlinie en over de Peellinie. Eind 1939 of begin 1940 liep hij tegen de lamp en op 2-4-1940 werd hij wegens spionage tot drie jaar gevangenisstraf veroordeeld. De Duitsers bevrijdden hem in de meidagen. Eind november 1940 werd hij lid van de

Abw 10-De Schut-groep

Op 15 februari 1941 werd hij vrijgesproken; het is onbekend waarvan. In 1946 veranderde hij zijn verhaal enigszins. Het waren nu twee Britten geweest, namelijk Taylor en Tinsley, van wie hij zijn opdrachten had gekregen. Als arrestatiedatum noemde hij nu 2 januari 1940. Hier is mogelijk sprake van R.B. Tinsley, een directeur van de Uranium Steamship Company Limited die zich tijdens de Eerste Wereldoorlog vanuit Rotterdam intensief met spionage in België ten behoeve van Engeland had beziggehouden.⁴⁸ In de tweede helft van de jaren dertig had C.E.M. Dansey zijn Z-organisatie opgezet; een parallelle inlichtingenorganisatie van MI6.⁴⁹ Als ‘Z-Rotterdam’ werd toen Tinsley aangesteld. Hij had zich in 1922 officieel naar Londen laten uitschrijven en in 1939 was hij niet in Rotterdam ingeschreven.⁵⁰ In dat jaar had Londen besloten de twee organisaties te laten samensmelten, zodat een samenwerking tussen Taylor en Tinsley denkbaar is. Bij Taylor is mogelijk sprake van Frank Taylor van het Britse Passport Control Office te 's-Gravenhage.

Keuzenkamps verklaringen moeten worden aangevuld met feiten uit Duitse bron. In 1939 berichtte de Grenzpolizei-posten Wyler dat op 2 september ‘Keutzenkamp’ de grens was gepasseerd en Doktor Lorenzen in Keulen wilde bezoeken.⁵¹ Het is onbekend wie deze Lorenzen was, maar in een twee weken later opgesteld bericht is sprake van ‘Dr. Lorenzen der Ast Köln’ als degene die ‘Kreuzenkamp’ in het Hotel-Reichshof te Keulen wilde opzoeken.⁵² De maand erop schakelde Keuzenkamp ook zijn vrouw C.J. Keuzenkamp-Dekkers in: ‘Frau Kreuzenkamp arbeitet angeblich für die Ast. Köln. Durch fernmündliche Rückfrage bei der Ast. Köln wurden ihre Angaben bestätigt.’⁵³

Op 8 november meldde grenspost Kranenburg dat mevrouw Keuzenkamp had gevraagd om in Keulen van het station te worden opgehaald.⁵⁴ Bij Nest Keulen werd daar Hauptmann Schlehmmuhl van op de hoogte gebracht. Verdere berichten over haar ontbreken⁵⁵, maar over Keuzenkamp zelf is gelukkig nog iets meer bekend. Op 5 januari 1940 meldde grenspost Wyler: ‘Am 5.1.1940 reisten über die Grenzübergangsstelle Wyler folgende V-Männer ein: Arnoldus Hendrikus Pepers, Vertreter, geb. am 25.1.1910 in Rotterdam, Arie Cornelis Duijvendyk, Kaufmann, geb. am 21.4.1884 in Papendrecht, Pieter Hendrick Kreuzenkamp, geb. am 24.3.1906 in Rotterdam.’⁵⁶ Met ‘Pepers’ werd waarschijnlijk A.H. Pijpers bedoeld en Van Duijvendijk hebben we al genoemd.⁵⁷ Over Keuzenkamp – het lukte de Duitsers maar niet zijn naam correct te schrijven – had de Gestapo in Düsseldorf het volgende te melden: ‘K. ist V.Mann der Abwehrstelle Köln und wird heute oder in nächster Zeit die Reichsgrenze passieren. Die Ast teilt dazu folgendes mit: K. gilt als unzuverlässig er ist deshalb beim Grenzübertritt unter Verwand der Devisenkontrolle genauestens zu durchsuchen. Im Erfolgsfalle festnehmen und Nachricht Stapo-Leitstelle Dusseldorf’.⁵⁸

Het is jammer dat Keuzenkamp in zijn summier verhaal over zijn activiteiten voor de Britten geen nader tijdstip dan 1939 vermeldde, want dan was wellicht iets duidelijker geworden voor wie hij in eerste instantie heeft gewerkt. De meest plausible theorie lijkt te zijn dat hij zich, gezien zijn criminele verleden, thuisvoelde in de kringen van Schut cs. Ook hij werd vervolgens gerekruteerd voor Nest Keulen. Of via Tinsley en Taylor, of via Vrinten, kreeg het Passport Control Office (PCO) lucht van Keuzenkamps reizen naar Duitsland en achtte het hem geschikt om als koerier te fungeren. Niet vies van twee walletjes tegelijk te eten ging hij daar op in. Hij had echter de pech dat PCO-agent Van Koutrik ook voor Protze van de Abwehr werkte en Keuzenkamps naam doorgaf.⁵⁹ Daarom werd Keuzenkamp in januari 1940 gearresteerd, naar eigen zeggen op 9 januari in het Hotel Belgischer Hof te Keulen en vermoedelijk tijdens een Treff met zijn contactman van Nest Keulen, maar die Treff vermeldde hij na de oorlog niet.⁶⁰ Hij ging wel uitvoerig in op zijn gevangenschap,

(..vervolg)

NSB, maar ging op een gegeven moment zijn positie gebruiken ten gunste van de Knokploeg Oost onder leiding van Piet Gorter. Op 14-2-1947 werd hij gedetineerd voor het uitzitten van het restant van zijn vooroorlogse straf, te beëindigen op 15-9-1949, maar als gevolg van het Juliana-besluit werd hij in december 1948 vrijgelaten. NA CABR, 105213-11165; 85131-3462.

⁴⁸ Zie voor Tinsley bijvoorbeeld: Frans Kluiters, *R.B. Tinsley; a biographical note*. www.nisa-intelligence.nl (februari 2004).

⁴⁹ West, *MI 6*, p. 68-69.

⁵⁰ Hij was niet opgenomen in het *Adresboek voor Rotterdam* 1939. Gezinskaart Tinsley en brief dd 14-10-2003 van GAR.\ Tinsley stond gesignaleerd in de Sonderfahndungsliste 1939 met een adres nabij dat van zijn voormalige firma op de Boompjes. Het in de Duitse lijst vermelde huisnummer bestond echter niet.

⁵¹ NA BNV, 2886. Bericht dd 3-9-1939 van Grenzpolizei-posten Wyler.

⁵² NA BNV, 2886. Meldung dd 18-9-1939 van post Kleve.

⁵³ NA BNV, 2886. Bericht dd 29-10-1939 van Polizeikommissariat Kleve aan Stapostelle Düsseldorf.

⁵⁴ NA BNV, 2886. Meldung dd 8-11-1939 van post Kranenburg.

⁵⁵ In een later bericht werden haar personalia gegeven als ‘V-Mann Keutzenkamp-Oekkens, Cornelia Josina’, op 20-1-1911 te Nijmegen geboren en wonende te Rotterdam. NA BNV, 2886. Meldung dd 10-11-1939 van post Kranenburg.

⁵⁶ NA BNV, 2886. Meldung dd 5-1-1940 van Grenzpolizei-posten Wyler.

⁵⁷ Net als in het geval van V-man Van Duijvendijk werd inzake zijn collega Pijpers geen CABR-dossier aangetroffen.

⁵⁸ NA BNV, 2886. Meldung dd 5-1-1940 van Stapostelle Düsseldorf.

⁵⁹ AMJ CABR, F.A. van Koutrik. PV dd 18-3-1947, verhoor K. Hoogeveen. Hoogeveen herinnerde zich ‘Keuzenkamp’ te Rotterdam als een der namen die door Van Koutrik ‘aan mij zijn doorgegeven en die bij Vrinten voorkwamen.’

⁶⁰ Typerend voor de slordigheden in de Fahndungsliste – Holland is het feit dat Keuzenkamp ondanks zijn detentie toch op deze lijst was vermeld.

Abw 10-De Schut-groep

maar hier volstaat te vertellen dat hij op 15 februari (of januari) 1941 werd vrijgesproken. Terug in Rotterdam profiteerde hij van de bezetting door schimmige contacten met Duitse instanties. Na de bevrijding gaf hij zich, gekleed in battle dress, uit als eerste luitenant, behorend tot de Britse geheime dienst. Hij werd op 25 december 1945 gearresteerd, samen met mevrouw C. Kallen-Griesbeck.⁶¹ Deze Française was in 1938 te Brussel getrouwd met H.H. Kallen, maar had zich daarna laten onderhouden door meerdere achtereenvolgende relaties; ze noemde zichzelf danseuse. Toen Keuzenkamp in 1949 werd opgeroepen voor zijn proces, bleek hij al in maart 1948 met onbekende bestemming te zijn vertrokken.⁶² Bij verstek werd hij tot een jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens het in gevaar brengen van personen.⁶³ Zijn V-manschap kwam niet aan de orde; zo werden bijvoorbeeld de in het BNV-dossier aanwezige Duitse berichten niet in zijn CABR-dossier aangetroffen. Toen de Belgische Rijkswacht hem in september 1951 uitgeleidde, kon hij worden aangehouden.⁶⁴ Datzelfde jaar nog werd gevonnist dat hetgeen hem ten laste was gelegd niet bewezen werd geacht en de sententie werd vernietigd.⁶⁵ Elfferich heeft voor zijn boek *Rotterdam werd verraden* nog getracht de verblijfplaats van Keuzenkamp te achterhalen – hij was in 1969 te Rotterdam uitgeschreven – maar diens broer vertelde in 1984 al geen dertig jaar meer van hem te hebben gehoord; hij vermoedde een verblijf in België.⁶⁶

Peulen en Van der Pluym

Voor het vervoer van het spionagemateriaal werd onder meerdere gebruik gemaakt van een huurauto, bestuurd door A. Christen. Omstreeks november 1939 kocht Peulen een Auburn, zodat het vervoer gladder kon verlopen. Indien er niemand beschikbaar was, konden ze het materiaal, bijvoorbeeld te ontwikkelen filmrolletjes, afgeven aan P.A. Looek, Rijksdruiter en parlevinker in Rotterdam, op wie even verderop zal worden ingegaan.⁶⁷

De groep ging in Rotterdam opvallen door het verbrassen en verdobbelen van honderden gulden. Barmixer Willem Hollenga werkte in het Broadway-cabaret, waar Van Woerkom en Groenewold ook nog gewerkt hadden.⁶⁸ Schut, Peulen en Van der Pluym bezochten de bar regelmatig en Hollenga leerde hen beter kennen. Op zijn vraag naar de herkomst van het vele geld antwoordde Van der Pluym dat ze dit verdienden met spionage. Nadat Groenewold gerekruteerd was, begon Hollenga geloof te hechten aan Van der Pluym's bewering. Hij nam contact op met inspecteur van politie Chris Bennekers, hoofd van de Rotterdamse politie-inlichtingendienst, die hem vervolgens in contact bracht met kapitein A.H. Tripplaar van GS III. P. Boon echter, echtgenote van D. Stein (ook bekend als 'Theo Kourimsky'⁶⁹) die eigenaar van een aantal cafés was, verklaarde dat Bennekers haar had verzocht hem gevallen van buitensporige verteringen te melden, omdat de personen in kwestie dan vermoedelijk spioneerden voor een buitenlandse mogendheid.⁷⁰ De Rotterdamse politie had kennelijk al eerder indicaties van spionage bespeurd. In naoorlogse processen-verbaal wordt gewag gemaakt van afschriften van twee brieven, beide gedateerd op 22 november 1939, van K. Conrad aan een zekere Kuijl.⁷¹ Tezamen met een proces-verbaal van diezelfde datum en een rapport van 11 januari 1940 had de politie in Dordrecht die naar haar Rotterdamse collega's gestuurd.

Boon gaf Bennekers later de namen van de Schut-groep door; onafhankelijk van Boon verkreeg Tripplaar soortgelijke gegevens van caféhouder Papier.⁷² Om hem verder te helpen schakelde ze vervolgens Hollenga in. Op verzoek van Tripplaar probeerde Hollenga het vertrouwen van de groep te winnen en zijn diensten aan te bieden, maar dit mislukte omdat hij werd gewantrouwd. Mogelijk was dit wantrouwen gerelateerd aan de arrestatie in maart 1940 van Van der

⁶¹ NA CABR, 74150. PV van verhoor C. Kallen op 27-12-1945, ongedateerd; afschrift PV dd 29-1-1947, verhoor C. Kallen.

⁶² NA CABR, 74150. Brief dd 13-4-1949 van Kabinet Raadsheer-commissaris aan Keuzenkamp.

⁶³ NA CABR, 74150. Sententie dd 27-6-1949.

⁶⁴ NA CABR, 74150. PV dd 6-9-1951.

⁶⁵ NA CABR, 74150. Vonnis dd 31-10-1951.

⁶⁶ Elfferich, *Rotterdam werd verraden*, p. 105.

⁶⁷ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 18-2-1946, verhoor Van Woerkom.

⁶⁸ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 18-2-1946, verhoor Hollenga.

⁶⁹ Theo Kourimsky is hoogstwaarschijnlijk de naam waaronder Stein als bokser optrad. Hij bokste onder Theo Huizenaar in Rotterdam. Een ander uit de Huizenaar-school was Jan Schut. Zevenbergen, *Theo Huizenaar, 1900-1993, een leven in dienst van de bokssport*.

⁷⁰ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV uit juli 1948, verhoor P. Boon.

⁷¹ AMJ CABR, A. Christen. PV dd 13-3-1940 met 13 bijlagen.

⁷² AMJ CABR, G. Schut. PV dd 16-11-1948, verhoor Papier.

Abw 10-De Schut-groep

Pluym.

Het loont de moeite uit te weiden over deze arrestatie. Op zondag 10 maart 1940 stopte omstreeks het middaguur een roodbruine Auburn achtcylinder cabriolet, met radio, bij grenskantoor Beek.⁷³ Van der Pluym stapte uit om koffie en thee aan te geven voor uitvoer naar Duitsland. Zijn metgezel verdween om bij een nabijgelegen garage olie te kopen. Een dienstgeleider der douane meende Van der Pluym's naam te herkennen. Hij herinnerde zich een geheim schrijven van de Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen met een aantal door de Rotterdamse politie opgegeven namen van personen die bij grensoverschrijding goed gecontroleerd dienden te worden, omdat ze verdacht werden van 'vermoedelijke spionage'. Van der Pluym werd aangehouden, maar zijn maat Peulen bleek te zijn verdwenen. Deze had ook reden zich uit de voeten te maken, want hem was al op 19 februari de toegang tot de bewakingsgebieden ontzegd; op 21 maart kreeg Van der Pluym dezelfde ontzegging opgelegd.⁷⁴ Bij visitatie van Van der Pluym en de auto kwamen intrigerende zaken tevoorschijn. Buiten een in de auto verborgen hoeveelheid koffie en thee, kennelijk hadden ze dat gedeelte buiten de aangifte willen houden, werd een in de Engelse taal gestelde en getypte brief aangetroffen. Deze op 4 maart 1940 gedateerde brief was ondertekend door John (waarschijnlijk Peulen) en gericht aan Fred, verdere bijzonderheden ontbreken. Er was een vel papier met daarop een Engels gedicht in potlood geschreven, een ANWB-lidmaatschapskaart voor 1939 op naam van Peulen en ook een ledenkaart van de Club Privé du Kursaal d'Ostende, een rouletteclub, op naam van Van der Pluym.⁷⁵

De volgende zaken waren beter te duiden en daardoor interessanter. Zo was er een papier waarop met inktpotlood gegevens waren genoteerd over Engelse schepen, hun ligplaatsen en bewapening. Er was ook een papier met aantekeningen over drijvende dokken en hun bewapening. In de dakbedekking van de linnen kap werd een scheepskaart gevonden die 'NORDSOEN' als titel had en voorzien was van het datumstempel 27 februari 1940. Het betrof vrijwel zeker een Deense kaart van de Noordzee.⁷⁶ Volgens Van Woerkom had Van der Pluym contact met iemand die werkzaam was op het Britse consulaat of bij een instelling die iets te maken had met de Engelse zeevaart welke hem zeekaarten leverde.⁷⁷ Curieus was de vondst van drie Kramer woordenboeken (grote uitgave) N-D/D-N, N-E/E-N en N-F/F-N en een doosje met zes lilliputwoordenboekjes F-N, N-F, D-N, N-D, E-N en N-E. Waren de kleine woordenboekjes wellicht bestemd voor Brandenburgers of Fallschirmjäger?

Peulen wist zoals gezegd te ontkomen, de douane zag hem later die dag aan de Duitse zijde van de grens in een auto stappen. Mogelijk zal hij later de Duits-Belgische grens zijn overgekomen, omdat hij door Christen in België zou zijn gezien. Na enige tijd kwam hij onder het alias dokter Boon weer naar Rotterdam terug, vermomd met bril en snor; hij vertoefde waarschijnlijk bij eerdergenoemde Peter Looek. Hij werd alsnog gearresteerd.⁷⁸ Na de arrestatie van de twee zou Christen volgens eigen zeggen doorgaan met Looek die de groep in het verleden ook wel had voorzien van geld.⁷⁹

Schut was al eerder dat jaar opgevalen. Op 15 januari 1940 vervoegde hij zich in gezelschap van A.H. Slijpen (Pijpers?) aan het grenskantoor 'Groote Wacht' te Vaals, 'gezet in een luxe wagen, gekenmerkt GZ-6311'.⁸⁰ Hij gaf voor in Duitsland te gaan boksen en Slijper (Pijpers?), een vertegenwoordiger, wilde informatie inwinnen over scheepsbevrachting. Ze vielen op toen ze met niet geviseerde passen ongehinderd de Duitse grens konden passeren. De dag erop kwamen ze terug. De douane constateerde aan de hand van hun passen dat ze wekelijks naar Duitsland reisden, telkens langs andere grensovergangen. De marechaussee informeerde bij de politie in Rotterdam en kreeg bij brief van 18 januari te horen dat een aantal personen, waaronder Schut, werd verdacht van spionage 'en er bestaat zeer zeker aanleiding

⁷³ AMJ CABR, A. Christen. PV dd 13-3-1940 met 13 bijlagen. \ Het was een Auburn Supercharger uit 1936 met het kenteken HZ-40872. AMJ CABR, J.L. Peulen. Transportvergunningaanvraag dd 25-7-1940.

⁷⁴ NA MvJ, 14266A, A 29/40. Besluit intrekking ontzeggingsbesluiten dd 28-6-1940.

⁷⁵ In augustus 1945 meldde de Koninklijke marechaussee dat Van der Pluym al op 15-5-1940 als een der eerste Nederlanders het grenskantoor Beek-Ubbergen passeerde op weg naar Duitsland. AMJ CABR, A. Christen. Afschrift brief dd 24-8-1945 van marechaussee Nijmegen aan politie Rotterdam, no 576.

⁷⁶ Gesprek René van Deursen 1999.

⁷⁷ AMJ CABR, A. Christen. PV dd 25-6-1948, verhoor Van Woerkom.

⁷⁸ Kort voor mei 1940 werd huiszoeking verricht in Peulens kamer in de woning van J.H. Dikkeboom aan de Mathenesserweg in Rotterdam. Het resultaat daarvan is niet bekend. Dik Dikkeboom was tot ongeveer 1939 kelner geweest in café-bar La Paruche. In april 1941 nam hij het café-restaurant De Landbouw over dat voornamelijk Duitsers als klandizie had. Hij was in die tijd uitgesproken pro-Duits. Hij werd op 29-11-1948 voorwaardelijk buiten vervolging gesteld. AMJ CABR, G. Schut. PV dd 16-11-1948, verhoor J.H. Dikkeboom; verhoor E. Nelemans. \ AMJ CABR, J.H. Dikkeboom. PV, ongedateerd [april 1947], diverse verhoren.

⁷⁹ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 18-2-1946, verhoor Van Woerkom.

⁸⁰ AMJ CABR, A. Christen. PV dd 13-3-1940 met 13 bijlagen.

Abw 10-De Schut-groep

Uwerzijds de noodige aandacht aan hen te besteden.’ De vermelde auto bleek toe te behoren aan P. Wegman in de 1^e Oosterparkstraat te Amsterdam, een autoverhuurder die onder *Inleiding* ‘Uniformensmokkel’ ter sprake is geweest. Op 11 maart werd Schut nog eens zonder resultaat aangehouden, nu bij het inmiddels welbekende grenskantoor Beek en dit keer in gezelschap van H. Hurkmans. Ze konden hun reis naar Keulen vervolgen. Schut werd op 11 april de toegang tot de bewakingsgebieden ontzegd.⁸¹

De politie in Rotterdam zat niet stil. Andreas Siemens, een Duitser die op 1 oktober 1939 als agent met nummer A 2016 werd ingeschreven bij I Marine Nest Bremen, rapporteerde op 13 april 1940 schriftelijk uit Bentheim dat de controle in Rotterdam de laatste paar dagen ‘besonders scharf’ was.⁸² ‘Es sind wegen Verdachts von Hafenspionage 8 Personen verhaftet worden.’ Hij werkte toen bij de firma P. Vogemann en Co in Rotterdam en verzond meteorologische rapporten over Rotterdam naar Duitsland. Siemens werd in de meidagen van 1940 geïnterneerd⁸³ en het is waarschijnlijk dat hij tijdens de bombardementen gewond raakte. Al op 20 mei 1940 deed de Abwehr in Rotterdam telegrafisch het voorstel Siemens, Gerlach en ‘Look’ wegens verwondingen het KVK (Kriegsverdienstkreuz) mit Schwertern te verlenen.⁸⁴ Tijdens de bezetting trad Siemens op als bestuurder van Vogemann’s Transport Co nv, een firma die zich hoofdzakelijk bezighield met het werven van schepelingen ter bemanning van schepen in gebruik bij de Kriegsmarine of ter overbrenging van schepen naar het buitenland.⁸⁵ Om de hoogte van het KVK aan te geven: het werd Giskes uitgereikt voor zijn aandeel in het Englandspiel.⁸⁶

Loock

In het Abwehr-voorstel inzake het KVK werd ook ‘Look’ vermeld en daarmee werd uiteraard eerdergenoemde Peter Loock bedoeld; het is aannemelijk dat ook hij tijdens zijn internering gewond was geraakt.

In de negentiende eeuw werd in Rotterdam aan de Maaskade de firma H. Loock en Co opgericht.⁸⁷ Nadat H. Loock in 1918 overleed, zette zijn weduwe de zaak voort. Ze werd op haar beurt opgevolgd door haar dochter, die omstreeks 1923 haar Duitse neef P.A. Loock in de zaak opnam. De firma ging in 1932 failliet en de boedel werd gekocht door twee oud-employés. Peter Loock trad toe als firmant van de in januari 1933 opgerichte firma P.A. Loock en Co’s Victualiënhandel op hetzelfde adres als dat van de oude firma H. Loock. Minder dan drie maanden later werd Peter lid van de NSDAP.⁸⁸ Volgens Elfferich had Loock zich beziggehouden met het in de havens fotograferen van ‘alles wat maar te fotograferen was’.⁸⁹ De resultaten bracht hij hoogstwaarschijnlijk zelf naar Duitsland. Volgens een naoorlogse getuige reed Loock kort voor het uitbreken van de oorlog in Nederland enkele keren per week naar Duitsland; dit was hem opgevallen ‘daar het toen niemand toegestaan werd naar Duitsland te gaan.’⁹⁰ Dit is niet geheel juist: voor een bezoek aan Duitsland was een visum nodig dat bij het Duitse consulaat moest worden aangevraagd. In de praktijk kon het verlenen ervan geruime tijd in beslag nemen. Het passeren van de Duitse grens zonder visum, zoals in het geval van Schut en Pijpers, was dan ook uitzonderlijk en terecht opvallend. Voor Sips ging hetzelfde op.

Tijdens de bezetting ging Loocks firma scheepsproviand leveren aan de Kriegsmarine en aan Duitse schippers. Op 28 februari 1929 had Loock de nv Handel- en Scheepvaart Maatschappij ODIN opgericht, een firma voor de uitrusting

⁸¹ NA MvJ, 14266A, A 29/40. Besluit intrekking ontzeggingsbesluiten dd 28-6-1940.

⁸² SMG Washington-documenten, no 14.0846-14.0850, 25.0106. Siemens was vroeger werkzaam geweest als agent no 3048 voor ‘Ausland IV’. In december 1939 stelde hij een vrachtwagen ter beschikking aan twee medewerkers van IM Nest Bremen die daarmee een reis naar Antwerpen maakten. SMG Washington-documenten, no 26.0017.

⁸³ Elfferich, *Rotterdam werd verraden*, p. 51.

⁸⁴ SMG Washington-documenten, no 24.0371. Melding van ‘Wilhelm’ in Rotterdam dd 21-5-1940.

⁸⁵ AMJ CABR, Vogemann’s Transport Co nv.

⁸⁶ Archief Aalders, L.1043. Concept-tekst lezing Hoogendijk.

⁸⁷ AMJ CABR, P.A. Loock. PV dd 27-10-1947, verhoor A. de Haaij.

⁸⁸ AMJ CABR, P.A. Loock. Stamboekgegevens. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij gewond geraakt (‘Stich im linken Fuss’). Als onderscheidingen werden vermeld: IJzeren Kruis II, ‘Hess. Tapferkeitsmedaille, Frontkämpfer-Ehrenkreuz, Verwundeten-Abzeichen (schwarz)’.

⁸⁹ Elfferich, *Rotterdam werd verraden*, p. 157.

⁹⁰ AMJ CABR, P.A. Loock. PV dd 27-10-1947, verhoor Th.J. van Heumen.

Abw 10-De Schut-groep

van schepen in de ruimste zin van het woord en eigenlijk voor alles wat met schepen te maken kon hebben. Tijdens de bezetting werden door ODIN bijvoorbeeld Duitse schepen bevracht met papier en ijzerafval, afkomstig van het in puin gebombardeerde centrum van Rotterdam.⁹¹ Een van ODIN's toeleveranciers was de onder *Gruppe III, linecrossers en het R-Netz* 'Außenstelle Uedem' vermelde koopman A.P. Tresfon die ook de Abwehr af en toe van dienst was.⁹² De firma bevrachtte ook zo'n drie à vierduizend brandbluswagentjes per spoor naar Duitsland waarna ze hoofdzakelijk gebruikt werden voor het Oostfront. Er werden ook gedemonteerde barakken, afkomstig van vliegveld Valkenburg, naar Hannover vervoerd.⁹³

De eerdergenoemde Gerlach was hoogstwaarschijnlijk J.J.N. Gerlach, procuratiehouder bij het Duitse Fendel-concern in Rotterdam.⁹⁴ Even na de capitulatie in mei 1940 ging de Kriegsmarine via Schiffahrtbeauftragter Gerlach binnenvaartschepen vorderen; Loock taxeerde daar een aantal van.⁹⁵ Aangenomen mag worden dat dit geschiedde in het kader van Unternehmen Seelöwe, de geplande invasie van Engeland. Begin september 1944 vluchtte Loock naar Friesland waar hij in Lemmer Hafekommandant werd. Na de oorlog verdween hij naar Duitsland. In 1947 werd hij in Duisburg nog aan boord van zijn schip verhoord over zijn activiteiten tijdens de oorlog.

Peulen en Christen

Peulen ging zich na de inval meteen bezighouden met de voorbereidingen inzake Unternehmen Seelöwe. In een transportvergunningaanvraag uit juli 1940 voor zijn Auburn stelde hij: 'Doel is Autovervoer ten behoeve van snelle verplaatsing by Requireering en vordering van Ryn- en Binnenvaartuigen ten gerieve van de Deutsche Wehrmacht.'⁹⁶ Hij is hier letterlijk geciteerd, omdat zijn gebruik van hoofdletters een kleine indicatie is voor de manier waarop hij dacht. Op 25 juli 1944 sneuvelde hij, waarschijnlijk als SS'er, aan het Oostfront bij Narwa in Estland.⁹⁷

Dries Christen, een automonteur, had twee veroordelingen achter de rug, een voor schaking (zes weken)⁹⁸ en de andere voor het stelen van een fiets (drie maanden voorwaardelijk).⁹⁹ In 1935 was hij lid geworden van de NSB.¹⁰⁰ Omstreeks februari 1940 kwam hij in vaste dienst bij Peulen. In maart reed hij Peulen naar Keulen en werd daar geïntroduceerd bij 'Conrad, Weber, Meeuwius, Hall-Pheiffer, Lerck, Hans Ritter, Fonk, Frank (die voornamelijk met G. Schut samenwerkte)¹⁰¹ en den chauffeur van Weber Van Goch genaamd.' Het is mogelijk, en ook waarschijnlijk, dat Christen hier in één adem alle mensen noemt met wie hij in de loop der tijd kennis maakte, en dat al vòòr februari 1940. Wie waren dat? Kapitanleutnant Karl Conrad alias Doktor Ratke (of Radtke) was verbonden aan Nest Keulen, mogelijk als Leiter van I en II.¹⁰² Ritter kon een alias zijn van Krumbholz.¹⁰³ Met Hall-Pheiffer werd waarschijnlijk de eerdergenoemde Korvet-

⁹¹ AMJ CABR, P.A. Loock. PV 28-10-1947, verhoor C.M.C. Hohenbrink.

⁹² AMJ CABR, A.P. Tresfon. PV dd 25-4-1947, verhoor M.J.Ch. Johanns.

⁹³ Zie voor andere details over Looock's firma's: Elfferich, *Rotterdam werd verraden*, p. 296-297.

⁹⁴ Elfferich, *Rotterdam werd verraden*, p. 255. \ Gerlach was directeur van de nv Rijn- en Zeetransport mij. NA CABR, 31396. Onderzoek Handelsregister dd 3-10-1946.

⁹⁵ AMJ CABR, P.A. Loock. PV dd 18-9-1947, verhoor Loock.

⁹⁶ AMJ CABR, J.L. Peulen. Transportvergunningaanvraag dd 25-7-1940. \ Een oud-agent van de Duitsers, waarschijnlijk van Nest Keulen, kreeg omstreeks diezelfde tijd opdracht om personeel te werven voor het naar Noord-Frankrijk varen van zestig in beslag genomen motorboten. Jan van der Linden saboteerde die opdracht – die waarschijnlijk voortvloeide uit Unternehmen Seelöwe – door 120 personen aan te nemen, waarvan meer dan tweederde ongeschoold was. Het resultaat was dat slechts vijftien boten in bruikbare toestand de Franse kust konden bereiken. NA CABR, 105213-11165. PV dd 17-9-1945, verhoor J.R. van der Linden.

⁹⁷ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 18-2-1946.

⁹⁸ Hij was betrokken geweest bij het 'bevrijden' van een meisje uit een opvoedingsgesticht te Zwolle. AMJ CABR, J.A. Dijkstra. Afschrift verklaring dd 1-6-1948 van Christen.

⁹⁹ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 18-2-1946, verhoor Christen.

¹⁰⁰ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. Afschrift verklaring dd 1-6-1948 van Christen.

¹⁰¹ Schut zelf noemde hem Doktor Frans uit Keulen. Deze man vertoefde in november 1940 in een villa aan de Champs Elysées te Parijs en schakelde Schut toen weer in vanwege Schut's beheersing van de Spaanse taal. AMJ CABR, G. Schut. PV, ongedateerd [oktober 1948], verhoor Schut.

¹⁰² AMJ PolKab, A 20/48. Report, ongedateerd [december 1948].

Abw 10-De Schut-groep

tenkapitän Doktor Erich Pheiffer van Nest Bremen bedoeld. Met Lerck is waarschijnlijk Doktor Lerckx bedoeld, iemand verbonden aan Nest Keulen.¹⁰⁴

Doktor Meeuwius of Meeuwis was het alias van Kurt Mirow; we kwamen hem al tegen in de *Inleiding* en onder *Agenten naar de overkant* als de rekruteur van Van den Kieboom.¹⁰⁵ In september 1939 was hij als reserve officier opgeroepen en als Dolmetscherofficier bij Nest Keulen geplaatst. In december 1939 werd hij tot liaisonofficier benoemd. Ongeveer tegelijkertijd kreeg hij van Kapitän Krumbholz een agent toegevoegd die had aangeboden sabotage op schepen in Rotterdam te plegen. Major Stoltze van Abwehr II in Berlijn gaf hem opdracht deze agent te begeleiden en hem van materiaal te voorzien. Tussen januari en april kreeg Christen, dat was de agent in kwestie, in Berlijn-Tegel een week lang onderricht in het gebruik van springmiddelen. Voor het bezoek aan Berlijn kreeg hij van Mirow Hans Ritter toegevoegd.¹⁰⁶ Naar eigen zeggen ontmoette hij Mirow in februari of maart in Hotel Continental te Keulen; hij ontkende dat hij al eind 1939 in Duitsland was geweest.¹⁰⁷ Mirow bracht meerdere koffers met springstof naar de Meldekopf van Oberleutnant Oskar Dijckerhoff in Kleve; daarvandaan werden de koffers naar Nederland gesmokkeld.¹⁰⁸

Doktor O.J. Dijckerhoff was in 1920 in Rotterdam gaan wonen en hij vond er werk bij een expeditiefirma.¹⁰⁹ Na de dochter van de directeur van Vervloet en Co te hebben getrouwd werd hij mededirecteur. In 1929 werd hij directeur bij de Damco Scheepvaartmaatschappij. Als voorstander van de nieuwe orde werd hij in 1934 lid van de NSDAP. In mei van dat jaar werd Referent Erich Pheiffer via zijn Leiter Ast Wilhelmshaven Kapitän zS Von Hohnhorst in contact gebracht met Dijckerhoff.¹¹⁰ De laatste stelde een Damco-medewerker voor die bereid was als Umschlagstelle te fungeren: Ludwig (of Louis) Jakob Fischer. Hij is vrijwel zeker identiek aan de Ludwig Fischer die in door de Amerikanen gekopieerde documenten van Nest Bremen voorkomt als een Rotterdamse koopman die met het agentennummer U 2405 als Umschlagstelle werkzaam is geweest.¹¹¹ Het is mogelijk dat hij al in februari 1933 door Von Hohnhorst voor Wilhelmshaven werd gerekruteerd, maar pas in 1934 ten behoeve van Pheiffer werd geactiveerd. In 1936 werd Dijckerhoff overgeplaatst naar de Damco-vestiging in Keulen. Na zijn mobilisatie als reserve officier kwam hij in augustus 1939 in dienst bij I Heer Nest Keulen. Daarvandaan werd hij na een twee weken durende cursus te Kleve geplaatst.¹¹² Administratief ingedeeld bij het Grenzwachtregiment Geldern had hij vanuit zijn standplaats, het Hauptzollamt te Kleve, het toezicht op de douanebeambten tussen Kaldenkirchen en Emmerich.

Onder *Inleiding* 'Sondertrupps en de aanval op Nederland' kwam A.H. Damhof ter sprake die volgens geruchten explosieven naar Nijmegen had gesmokkeld. In november 1949 werd Christen geconfronteerd met Gustav Weber, voorheen van Meldekopf Kleve Abwehr Ia.¹¹³ Christen zei Weber te herkennen, al wist hij niet van welke gelegenheid; Weber kende Christen niet. Er werd gewicht toegekend aan Webers ontkenning, omdat hij andere personen geheel vrijwillig had herkend. Christen werd ook geconfronteerd met F. Lukassen, zijnde de man waarover Weber had verklaard en van wie werd vermoed dat hij de springstof naar Nijmegen had gebracht. Lukassen en Christen kenden elkaar niet. Dat is vrijwel zeker waar geweest, omdat er sprake zal zijn geweest van de broer van Lukassen, Toon Lukassen, die in mei 1940 als lid van een Sondertrupp was gesneuveld. Christen ontkende dat het Damhof of Toon was geweest.¹¹⁴ Het toeval (..vervolg)

¹⁰³ AMJ CABR, A. Christen. PV dd 25-11-1949, verklaring Mirow.

¹⁰⁴ AMJ PolKab, A 20/48. Report, ongedateerd [december 1948].

¹⁰⁵ AMJ CABR, A. Christen. PV dd 25-11-1949, verklaring Mirow.

¹⁰⁶ AMJ CABR, A. Christen. PV dd 2-12-1949, verhoor Christen. (*toevoeging EV*): *Leutnant Hans Ritter, afkomstig uit Düsseldorf, was werkzaam voor I Luft. Vóór de oorlog was hij actief in de NS-studentenorganisaties, onder meer in Vlaamse studentenkringen. In 1939 werd hij toegevoegd aan de 'Sondergruppe Student', die zoals wij eerder zagen nauw betrokken was bij de voorbereiding van de inval in België en Nederland.*

¹⁰⁷ AMJ CABR, A. Christen. PV dd 5-12-1949.

¹⁰⁸ Leutnant G.E. Weber van MK Kleve vertelde dat Mirow in of omstreeks februari 1940 met een bruine leren koffer vol explosieven naar Kleve kwam; vermoedelijk regelde Dijckerhoff vervolgens het over de grens brengen ervan: iets dat Dijckerhoff zelf ontkende. AMJ CABR, A.H. Damhof. PV dd 13-8-1949, verhoren Weber en Dijckerhoff.

¹⁰⁹ AMJ CABR, O.J. Dijckerhoff. PV dd 21-4-1947, verhoor Dijckerhoff.

¹¹⁰ TNA KV 2/267. Camp 020 interim report inzake Pheiffer, september 1945.

¹¹¹ SOMA GRMA, T77R1549.

¹¹² AMJ CABR, O.J. Dijckerhoff. Ondervragingsrapport no 425/1 inzake Dijckerhoff dd 13-11-1946.

¹¹³ AMJ CABR, A. Christen. PV dd 28-11-1949.

¹¹⁴ AMJ CABR, A.H. Damhof. Rapport inzake Damhof dd 3-10-1949 van M. van Buren.

Abw 10-De Schut-groep

wilde echter dat Christen en Damhof maandenlang bij elkaar gedetineerd hadden gezeten en dus alle gelegenheid hadden afspraken te maken over hun verklaringen. Zie hiervoor verder het eerder vermelde onder *Inleiding* ‘Sondertrups en de aanval op Nederland’.

Volgens Van Woerkom (en Hollenga) vertelde Christen hem in najaar 1939 in Broadway dat ‘hij van de Duitschers opdracht gekregen had tijdbommen te plaatsen op Engelsche schepen. Ook had GRISTEN een krant in zijn zak waarin het vergaan van een Engelsche hulpkruiser vermeld werd. Hij vertelde hun dat dit zijn werk was en dat hij daarvoor een premie van de Duitschers had ontvangen n.l. van f. 1.-- per ton.’ Volgens Van Woerkom was het een 1.000 tonner. Gezien Mirows verklaring uit 1949 liep Christen op de gebeurtenissen vooruit of anders had Van Woerkom het tijdstip mis.

Christen vertelde in 1946 dat hij twee weken na de introductie in Keulen weer in die stad was. Mirow vroeg hem tijdbommen te plaatsen aan boord van Engelse en andere Duitsvijandige schepen tegen een vergoeding van een gulden per gezonken ton. Hij stemde toe en werd in contact gebracht met de directeur van een springstoffenfabriek in Wuppertal. In die fabriek kreeg Christen onderricht in de werking van de springstof en het mechanisme van de bijbehorende tijd klok. Hij kreeg twee tijd klokken mee en zou worden verwittigd over waar en wanneer de springstof in Nederland kon worden opgehaald.¹¹⁵ Die instructie kwam per brief; hij moest zich vervoegen in het Oranje-hotel in Nijmegen. Dit alles speelde volgens Christen in april 1940. In het hotel kreeg hij een reçu van een nabijgelegen rijwielstalling. Na inlevering daarvan ontving hij twee bruin fibron koffertjes. In elk koffertje zat pasta, de springstof, en een gummirol van een waswinger; bij eventuele aanhouding kon hij beweren dat de pasta bestemd was voor het vervaardigen van dergelijke gummirollen. Christen beweerde de springstof en tijd klokken in het water te hebben gegooid. Enkele dagen later las hij in de krant over het vergaan van een Engels schip. Met de krant vertrok hij naar Keulen en vertelde Mirow de springstof voor dit schip te hebben gebruikt. Mirow informeerde naar het tonnage; dat was volgens Christen duizend ton. Hij kreeg 1.000 gulden uitbetaald. Na de oorlog verklaarde Mirow Christen niet te hebben geloofd, maar Canaris besloot uiteindelijk Christen toch te laten belonen omdat deze anders moeilijkheden zou kunnen veroorzaken.¹¹⁶ Dat gebeurde kort voor 10 mei 1940.

Tegenover Van Woerkom claimde Christen het tot zinken brengen van het stoomschip Simon Bolivar. Aangenomen wordt dat de Simon Bolivar (8.309 ton) op 18 november 1939 door twee Duitse magnetische mijnen in de monding van de Theems tot zinken werd gebracht.¹¹⁷ Kort na de bezetting vertelde hij anderen destijds ook naar de Merwedehaven te zijn gereden. Als een in overall geklede werkmans was hij daar aan boord gegaan van het stoomschip Roek en had daar zijn tijdbom geplaatst. De Roek, een Engels schip van 1.041 ton, verongelukte op 12 mei 1940 ten gevolge van een magnetische mijn ter hoogte van Maassluis op de Nieuwe Waterweg.¹¹⁸ Een andere kandidaat is het stoomschip Borthwick geweest, een schip van 1.097 bruto register ton dat op 9 maart 1940 door een explosie binnen enkele minuten zank in de omgeving van het lichtschip Schouwbank.¹¹⁹ Was het grootspraak? De Borthwick werd door een Duitse onderzeeboot getorpedeerd en een ander Brits schip, de Melrose – dat door de Abwehr zou zijn gesaboteerd – liep in werkelijkheid op een Duitse mijn.¹²⁰ Over dit laatste schip is onder de datum 21 maart 1940 in het Kriegstagebuch van Abwehr II te lezen: ‘Gemäß telefonischer Meldung Abwehrnebenstelle Köln (Rittmeister Mirow) ist der am 16.3 (14.00 Uhr) von Havas gemeldete Untergang des Dampfers “Melrose” (1589 T) auf S-Ansatz der Abwehr II zurückzuführen. Das Schiff war mit Lebensmitteln beladen auf dem Wege von Holland nach England und sank in der Nordsee vor Fair Bank nach Explosion. Der Agent erstattete persönlich Bericht in Köln.’¹²¹ Het lijkt erop dat Christen of een van zijn kompanen wel geld wilde vangen.

In april 1940 is Dries Christen nog enkele dagen ‘voor genoeg’ naar Antwerpen geweest.¹²² Een buurman van hem vroeg Christen daar zijn groeten te willen overbrengen aan zijn broer, de koopman Henri Bömers aan de Jordaens-

¹¹⁵ In een latere verklaring ontkende Christen klokken te hebben meegenomen; die zouden bij de springstof in de koffers hebben gezeten. AMJ CABR, A. Christen. PV dd 2-12-1949, verhoor Christen.

¹¹⁶ AMJ CABR, A. Christen. PV dd 25-11-1949, verklaring Mirow.

¹¹⁷ Bezemer, *Geschiedenis van de Nederlandse Koopvaardij in de Tweede Wereldoorlog* I, p. 135-136.

¹¹⁸ Bezemer, *Geschiedenis van de Nederlandse Koopvaardij in de Tweede Wereldoorlog* I, p. 174.

¹¹⁹ Engelsch s.s. Borthwick gezonken, *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 11-3-1940.

¹²⁰ De Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden...2*, p. 314.

¹²¹ SOMA AA 1222. Kriegstagebuch Abwehr II.

¹²² AMJ CABR, J.A. Dijkstra. Afschrift verklaring dd 1-6-1948 van Christen.

Abw 10-De Schut-groep

kaai.¹²³ In Antwerpen ontmoette Dries geheel toevallig op de De Keyserlei Peulen die toen voortvluchtig was. Volgens Christen vroeg Peulen hem bij Bömers te informeren naar diens eventuele bereidheid tegen een vergoeding 'tot het aanbrengen van springstoffen op uit de haven van Antwerpen vertrekkende Engelse schepen. Bomers die zich te zijne huize reeds bereid verklaarde heb ik mede genomen naar een café op het Prinses-Astridplein te Antwerpen. Aldaar heb ik hem medegedeeld dat een vriend van mij in dit verband gaarne met hem in contact zou treden. Tevens deelde ik hem de bijzonderheden over het aanbrengen van de tijdbommen mede hem duidelijk makende dat zulks uiteindelijk in opdracht van de Duitsers was.' Alsof men een wildvreemde met zo'n vraag benadert.

Tijdens een daarop volgende ontmoeting tussen Peulen en Bömers sprak de laatste weer zijn bereidheid uit. Ongeveer twee weken later bezocht Christen Bömers opnieuw. 'Ik ontken te stelligste dat ik tijdens het bovenvermeld onderhoud met Bomers te zijnen huize hem een koffertje met tijdbommen heb willen overhandigen.' Tijdens Christens naoorlogse ondervraging in België werd hem medegedeeld dat Bömers voor zijn werkzaamheden voor Peulen 'frs 20.000' had ontvangen.¹²⁴ Volgens Bömers bracht Christen zo'n tien dagen na het eerste bezoek een koffertje met springstof mee dat Bömers echter niet wilde aannemen.¹²⁵ Bömers ontkende Peulen te hebben ontmoet. Mogen we aannemen dat Peulen helemaal niet in Antwerpen is geweest en dat Christen alles op eigen houtje bekooktoofde?¹²⁶ Ook Henri Bömers draaide om de hete brei heen. Zijn dossier vertelt dat hij sinds 1925 in Antwerpen woonde, waar hij in 1938 het café Matador overnam van Frans Malbrant, een kapitein ter lange omvaart en dokloods. In de periode 1939-1940 woonde Christen bij Bömers' broer Alfons te Rotterdam. In maart 1940 kwam Christen naar eigen zeggen voor vier dagen naar Antwerpen en hij bracht Henri de groeten over van zijn broer Alfons. Christen had inmiddels heel 'toevallig' zijn baas Peulen ontmoet die daar met een koffer rondliep. In vervolg op die ontmoeting stelde Christen aan Alfons Bömers voor iets bij te verdienen. Kort daarop kreeg Alfons bezoek van Peulen die hem vroeg hem in contact te brengen met zeelui die richting Groot-Brittannië voeren. Een vraag naar zijn bereidheid tijdbommen aan boord van Britse schepen te brengen had Alfons ontkennend beantwoord, maar hij introduceerde Peulen wel bij Malbrant. Een andere variatie op het verhaal was dat Alfons en Dries Christen een vals rapport zouden opstellen om Peulen te bedriegen om toch hun geld te kunnen opstrijken. De ontmoeting Peulen-Malbrant vond inderdaad plaats, in de Vlaamsche Kelder in de Antwerpse schippersbuurt. Peulen zou bij die gelegenheid hebben geïnformeerd naar een 'navigatieweg' naar Engeland, maar meer daarover wilde Malbrant in zijn verhoor niet kwijt.

Naar eigen zeggen vertrok Christen in september 1940 om in Frankrijk te gaan werken.¹²⁷ Daar zou hij op 16 september 1943 door de Gestapo zijn gearresteerd in verband met gepleegde sabotage. Hij werd in juni 1945 aangehouden, verhoord en voorlopig vrijgelaten; op 21 december werd hij gearresteerd.¹²⁸ Op 27 december 1949 werd tot voorwaardelijke buitenvervolgstelling besloten en de dag erop werd hij vrijgelaten.

Terug naar Schut

Schut was bij ministeriële beschikking dd 14 april 1940 het verblijf in de bewakingsgebieden ontzegd; hij mocht ook niet in Rotterdam vertoeven.¹²⁹ Die beschikking werd overigens eind juli 1940 weer ingetrokken. Omstreeks april 1940 kreeg de politie in Rotterdam te horen dat Schut, ondanks het verbod, een kamer in de Bulgersteijnstraat had gehuurd. Deze kamer werd doorzocht en er werd een pistool met 41 patronen in beslag genomen. De politie moest het eind 1941 inleveren bij de Sipo. Wat Schut tijdens de oorlog precies ging doen is onbekend, maar hij wordt vermeld als rekruteur

¹²³ Bömers woonde toen samen met zijn minnares Maria Bogaert boven het café Het Wit Kruis aan de Jordaenskaai 1, waar zij als dienster werkzaam was. AGMG, dossier F. Malbrant.

¹²⁴ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. Afschrift verklaring dd 1-6-1948 van Christen.

¹²⁵ AMJ CABR, A. Christen. Verklaring dd 16-8-1946 van E. Van Dyck. In de verklaring is ook sprake van een confrontatie tussen Christen en Frans Malbrant: beiden ontkenden elkaar te kennen.

¹²⁶ Uit het gerechtelijk dossier van Hendrik Albertus Bömers (19050930) blijkt het volgende. Hij werkte als schippersknecht bij scheepsbevrachter Dikkemboom (Mathenesserweg 11b Rotterdam), 'samen met Theodora Wilhelmina Oudijk, geboren te Rotterdam 29/9/1917.' Deze Bömers werd in juli 1940 gerekruteerd door Leonard Ganses, een rekruteur van Johann Adolf Voigt, Haupt-V-Mann van Abwehr M te Antwerpen. Het was de bedoeling dat Bömers zou aanmonsteren op een schip dat vanuit Frankrijk Abwehr-agenten in Engeland aan wal zou zetten.

¹²⁷ AMJ CABR, A. Christen. PV dd 2-12-1949, verhoor Christen.

¹²⁸ AMJ CABR, A. Christen. PV dd 14-6-1945; PV dd 21-12-1945.

¹²⁹ AMJ CABR, G. Schut. PV dd 6-12-1947; afschrift bericht dd 8-10-1941 van A. Hoogendoorn.

Abw 10-De Schut-groep

van V-mannen in 1940 voor Oberleutnant zur See Erich Bücking van Abwehr Marine te Amsterdam.¹³⁰ Daarna duikt hij op als Haupt-V-Mann van Ast Parijs voor de periode maart 1943 – maart 1944: ‘Worked in Spain for Alst PARIS, setting up connections in that country. After May 1944 was planted in a Spanish Loyalist camp in S France, where he was directed by Korv/Kptn von CALL.’ Een en ander wordt ondersteund door Schuts paspoort dat op 24 februari 1943 te Parijs werd uitgegeven; dat gebruikte hij in 1943 voor meerdere reizen naar Spanje. Op een van die reizen werd hij vergezeld van de Duitser Rudolph Kellermann, een alias van Von Call. Na de oorlog was hij verdwenen. Pas op 20 oktober 1948 kon hij worden aangehouden nadat hij in de buurt van Enschede de Nederlandse grens was gepasseerd. Hij had een heel verhaal te vertellen.¹³¹

In 1936 meldde hij zich te Valenciennes bij het Franse Vreemdelingenlegioen, maar werd daar wegens lichamelijke gebreken voor dienstneming afgekeurd. Toen had hij nog de keuze tussen dienstneming bij de Internationale Brigade om tegen Franco te vechten of juist bij Franco-gezinde troepen. ‘Uit anti-Duitse en antifascistische overwegingen besloot ik tot dienstneming bij de Internationale Brigade.’ Eind september, begin oktober werd hij ingedeeld bij het tweede bataljon (het Thälman-bataljon) van de Elfde Brigade. ‘Tot ongeveer Mei 1938 heb ik op onderscheiden fronten in Spanje tegen het Franco-regiem gevochten. Indien, zoals U zegt beweerd wordt dat ik in opdracht van de Duitsers naar Spanje ben gegaan om daar voor dezen te spionneren, dan kan ik dat niet anders kwalificeren als een pertinente leugen.’ Ter ondersteuning van zijn bewering tegen Franco te hebben gevochten noemde hij de schrijver Jef Last als getuige. Dat zal best wel hebben geklopt, maar dat sluit geenszins een gelijktijdig contact met de Abwehr uit. Hij kreeg tyfus ‘die veroorzaakt was doordat van Franco-zijde typhusbacillen in de strijd werden gebruikt.’ In oktober 1938 kwam hij terug in Rotterdam. Toen hij daar door de politie werd verhoord, vertelde hij te zijn geronseld; op die manier kon hij de Nederlandse nationaliteit behouden. Aangezien dit nationaliteitsvraagstuk zowel oud-Spanjestrijders als nationaal-socialisten betreft, is het nuttig nader op deze materie in te gaan.

Op 6 april 1951 werd de Tweede Kamer een ontwerp van wet ‘houdende voorziening ter wegneming van staatloosheid’ aangeboden.¹³² Het was de bedoeling Nederlanders die door zonder verlof in vreemde krijgs- of staatsdienst te treden hun Nederlanderschap hadden verloren dit per wet weer terug te geven. In België bestond een dergelijke wet al in 1865. In de memorie werd gesproken over zo’n 40.000 in Nederland wonende staatlozen die ‘omvangrijke en kostbare administratieve besognes’ voor de publieke dienst veroorzaakten, al werden ook andere redenen voor de ontwerp-wet vermeld. We kunnen ons hier niet de luxe permitteren te speculeren over de zwaarstwegende daarvan, maar feit is dat de Tweede Kamer geen genoegen nam met een gelijkschakeling van oud-Spanjestrijders en personen die tijdens de Tweede Wereldoorlog de Duitsers van dienst waren geweest. In maart 1953 werd tegemoet gekomen aan dat bezwaar.¹³³ De definitie werd veranderd in ‘vijandelijke krijgs- of staatsdienst’. Tevens moesten daarvoor in aanmerking komende personen een verzoek indienen om door de minister van Justitie het Nederlanderschap te worden verleend; hun verzoek moest worden begeleid door storting van een inkomensafhankelijk bedrag in de rijkskas.

De situatie voor oud-Spanjestrijders veranderde dus niet; zij moesten als voorheen een verzoek indienen (hetgeen soms om principiële redenen niet geschiedde). De minister van Justitie benadrukte in 1953 dat degenen onder hen die zich bezighielden met rechts- of links-extremistische activiteiten niet voor naturalisatie in aanmerking zouden komen.¹³⁴ Daarbij liet hij duidelijk uitkomen dat het communisme zijns inziens onder het linksextremisme moest worden gerangschikt. ‘Ik sta op het standpunt, dat mensen, die zich met links-extremistische activiteit bezighouden, even staatsgevaarlijk zijn als degenen, die rechts-extremistische activiteit bedrijven, m.a.w. dat communisten en nationaal-socialisten voor de Nederlandse Staat even gevaarlijk zijn.’ Beide groeperingen waren de ‘vertolkers en de aanhangers’ van het standpunt van een ‘vreemde Mogendheid’. Het gewijzigde wetsontwerp werd op 28 juli 1953 door de Eerste Kamer aangenomen en als wet op 30 juli gepubliceerd.¹³⁵ Het is dan ook misleidend om te stellen – zoals dat gebeurt in het boek *Van verzetsstrijder tot staatsgevaarlijk burger* uit 1987 – dat bijvoorbeeld oud-SS’ers hun Nederlanderschap in 1953 terugkregen, terwijl communisten individueel om naturalisatie moesten blijven vragen.¹³⁶

¹³⁰ NA BNV, 3336. FIR no CI-FIR/73 inzake W. Stockmann dd 29-1-1946.

¹³¹ AMJ CABR, G. Schut. PV, ongedateerd [oktober 1948], verhoor Schut.

¹³² *Handelingen Tweede Kamer 1950-1951*, 2127.

¹³³ *Handelingen Tweede Kamer 1952-1953*, 2127.

¹³⁴ *Handelingen Tweede Kamer 1952-1953*, 17-4-1953, p. 2562, 2572.

¹³⁵ *Handelingen Eerste Kamer 1952-1953*, 28-7-1953, p. 2270.

¹³⁶ Van Lingen; Slooff, *Van verzetsstrijder tot staatsgevaarlijk burger*, p. 248.

Abw 10-De Schut-groep

De naturalisatiekwestie speelde tijdens de hoogtijdagen van de Koude Oorlog. Rik Vuurmans signaleert dit Koude Oorlog-denken al in een rond de jaarwisseling van 1945-1946 geschreven adviesnota van het hoofd van de eerste afdeling van het ministerie van Justitie.¹³⁷ Met het oog op de politieke gezindheid van deze oud-Spanjestrijders werd een voorkeur uitgesproken voor individuele naturalisatie. ‘Ieder geval kan men dan op zichzelf beoordelen, terwijl een poging gedaan zou kunnen worden om legalen van revolutionaire extremisten te scheiden.’ Vuurmans constateert dat die visie toen nog geen gemeengoed was. ‘Voorzover zij in regeringskringen werd geduld, achtte men het op dat moment kennelijk niet opportuun daaraan ruchtbaarheid te geven.’ De Communistische Partij Nederland (CPN) geraakte in een nog groter isolement (veroorzaakt door de onvoorwaardelijke steun aan Moskou), toen communistische leiders in West-Europa, waaronder CPN-leider Paul de Groot, in 1949 openlijk te kennen gaven dat de ‘volksmassa’s’ in hun landen de Sovjetrussische legers zouden steunen, ‘wanneer deze de imperialistische vijanden tot over hun grenzen zouden achtervolgen’.¹³⁸

Voor de Tweede Wereldoorlog was Schut voor zijn levensonderhoud gaan smokkelen; zo kon hij bijvoorbeeld zijn reizen naar Engeland verklaren. Het maken van foto’s in Frankrijk, met en zonder Peulen, deed hij af met het verhaal dat dit geen bruikbare resultaten had opgeleverd. Na zijn korte verhoor bij de Nederlands-Duitse grens in maart 1940 reisde hij door naar Keulen waar hij in het Rheinhotel verbleef. ‘Tot ongeveer 20 Mei 1940 bleef ik [op kosten van de Abwehr] in genoemd hotel.’ Daarna zou hij tot half november 1940 in de gevangenis hebben gezeten zonder te zijn verhoord. Het is makkelijk om spoken te zien bij het omgaan met deze spionageverhaaltjes, maar de gedachte aan een andere uitleg komt toch op. Heeft Schut wellicht nog een rol gespeeld bij de Brandenburgers? Ook zij werden na gedane arbeid naar Duitsland getransporteerd om zich daar na de acties enige tijd gedeisd te houden. De verklaring die Schut zelf voor zijn detentie geeft – Peulen zou de Duitsers hebben ingelicht over Schuts dienstneming bij de Internationale Brigade in de jaren 1936-1938 – is niet plausibel.

Na allerlei niet makkelijk te controleren verhalen over zijn verblijf in Frankrijk vertelde Schut na de geallieerde invasie door de Sicherheitsdienst naar Duitsland te zijn getransporteerd, vanwaar hij omstreeks september 1944 naar Rotterdam reisde. In november 1944 werd hij weer gegrepen en naar Duitsland afgevoerd. ‘Door de algeheele verwarring in Duitsland gelukte het ons [hij en een zekere Jantje Winters] in begin mei 1945 bij de Amerikanen te komen.’ Daar werd Schut als tolk aangesteld. Hij werd ziek en na zijn herstel vertrok hij met een paar Spanjaarden naar de Sovjet-Russische zone in Berlijn. ‘Gezien ons vroeger dienstverband bij de Internationale Brigade werden wij gelijkgeschakeld met soldaten van het Rode Leger en hadden dientengevolge dezelfde rechten. Wij werden zeer voorkomend door de Russen behandeld.’ Hij bracht er twee jaar door, voor een deel ziek in een sanatorium verblijvend. In die tijd ging het communisme hem tegenstaan en in de tweede helft van 1948 vertrok hij naar Nederland, daarbij gebruik makend van zijn contacten met oud-Brigade-kameraden.

Dan valt er een gat in de beschikbare documentatie uit zijn CABR-dossier. Onbekend is of hij vrijgelaten dan wel veroordeeld werd. Al speculerend kan de vraag worden gesteld of er gebruik is gemaakt van zijn Brigade-contacten. De Koude Oorlog woedde hevig en er zou zeker belangstelling zijn geweest voor het via Schuts clandestiene lijnen infiltreren van westerse spionnen in door de Sovjet-Unie bezet gebied.

Eind 1949 kwam men achter zijn adres in Terheijden boven Breda.¹³⁹ Hij had zich aangesloten bij een circus, zich voordoend als Spanjaard; hij had tenslotte een tijd in Spanje gevochten. Na een tour in België was hij echter in augustus 1949 in Essen, België, achtergebleven en had Terheijden sindsdien niet meer bezocht. ‘Hij werd door zijn kameraden van genoemd circus [Van Bever] ernstig verdacht spionage te bedrijven voor het Communisme.’ Dat zou kunnen wijzen op Schuts dekmantel. Wederom speculerend zou hij dan ‘officieel’ als Sovjet-Russische agent in werkelijkheid voor bijvoorbeeld de Nederlandse Buitenlandse Inlichtingendienst hebben kunnen werken. Deze dienst zou Justitie daarvan uiteraard niet op de hoogte hebben gesteld, behalve dan met een mondeling ‘Afblijven’ wanneer Justitie te dicht in de buurt kwam van hun agent.

Straater en Strauch

In 1936 of 1937 plaatste de nv Koolhoven Vliegtuigen een advertentie voor een verkoper. Een van de sollicitanten was A.M.H. Straater, maar omdat hij een ongunstige indruk maakte op directeur S.F.W. Koolhoven werd hij niet aangenomen.

¹³⁷ Vuurmans, *Oud-Spanjestrijders*.

¹³⁸ Neuman, *Aan de voeten van George Kennan*.

¹³⁹ AMJ CABR, A. Christen. Rapport dd 17-12-1949 inzake Schut.

Abw 10-De Schut-groep

men.¹⁴⁰ Ongeveer een jaar later schreef Straater nog eens en bijna tegelijkertijd kreeg Koolhoven een telefoontje van O.M.E. Loupard, een onderdirecteur van Philips die ‘zijn uiterste best’ deed Straater aan te bevelen.¹⁴¹ Straater werd dan toch aangenomen als verkoper in het buitenland. Dat hield in dat hij zich niet hoefde te bemoeien met België, Frankrijk, Spanje en Engeland, omdat Koolhoven die landen persoonlijk voor zijn rekening nam.

Straaters eerste opdracht was het afleveren van een cartografie-toestel in Turkije. Straater leverde vervolgens een volumineus rapport in over zijn bevindingen, maar Koolhoven liet hem weten slechts geïnteresseerd te zijn in op feiten gebaseerde rapporten en niet in ‘politieke beschouwingen’. Koolhoven ging toch maar eens informeren naar Straaters achtergrond: die bleek verdacht te zijn. Hij bleek bij Philips te zijn ontslagen in verband met een soort zwendel. Op zijn hoede gaf Koolhoven een scherp omliggende opdracht voor een reis naar Scandinavië. We laten Frits Koolhoven aan het woord: ‘De rapporten waren wederom enorm optimistisch en onreëel. STRAATER, die een geweldig verkoper is van bestaande massa-artikelen en waarschijnlijk knap in het opmaken van scherpe contracten, bleek geen vliegtuigverkooper in de ware zin des woords te zijn of te kunnen zijn. De opdracht werd niet verkregen, hoewel volgens mij deze voor het grijpen lag. Zijn terugreis was opmerkelijk. Hij kwam terug via Berlijn (dit was ten tijde van de bezetting van Weenen [de ‘Anschluß’ in maart 1938]) en bood mij aan, ervoor te kunnen zorgen, of de toezegging te hebben voor een bezoek aan mijn fabriek op Waalhaven door generaal UDET, volgens hem hoogst belangrijk. Ik kende UDET al jaren en vond het toen ongewenscht, hem op bezoek te hebben, daar ik een vijftigtal jagers voor Frankrijk in de fabriek had staan en dus onze regeering niet in moeilijkheden wilde brengen. STRAATER was zeer kwaad en heeft zich laten ontvallen: “Dan krijgt U die opdracht van Scandinavië ook niet”. In werkelijkheid bestelde men in plaats van Koolhoven, Heinkel materiaal. Eerst eenige tijd hierna vertelde een Engelsche vriend van mij dat de Duitse regeering via een Hollander (beschreef iemand als STRAATER) mij deze opdracht had ontfutseld. [...] Hij [Straater] is super-intelligent, met misdadige inslag. Hij probeerde in onze zaak bij verschillende heeren ontevredenheid te zaaien en probeerde altijd alle brieven, vooral die onzer Fransche afdeling, in handen te krijgen. Hij verzamelde alle foto’s van onze machines en onderdelen en werd op het laatst zelfs lastig in het openbaar. Kort voor het uitbreken van de oorlog heeft STRAATER een proces tegen mij gevoerd, dat de commissarissen van de N.V. met hem hebben afgemaakt door hem f. 10.000,- te betalen.’ Ernst Udet was hoofd van het National-Sozialistische Fliieger Korps dat onder de naam Liga für Sportflieger de verkapte nieuwe Luftwaffe vormde (Duitsland mocht volgens het Verdrag van Versailles geen luchtstrijdkrachten hebben).¹⁴² Koolhovens fabriek op het vliegveld Waalhaven bij Rotterdam werd in mei 1940 door Duitse bombardementen volledig vernield.¹⁴³

Koolhovens eerste grote order was de levering geweest van enkele tientallen vliegtuigen aan de republikeinse regering van Spanje voor haar strijd tegen Franco.¹⁴⁴ Tot eind 1938 werden daar tien FK-51’s ingezet als jachtvliegtuig; daarnaast werd een onbekend aantal toestellen gebruikt bij verbindingswerk, verkenning, troepenbestrijding en nachtvliegopleiding.¹⁴⁵ Michael Holzmann, Rus van geboorte, had hierbij bemiddeld en er waren sterke aanwijzingen dat de toestellen in verband met de noninterventiebepalingen zogenaamd aan een Franse maatschappij waren geleverd en met Sovjetrussisch geld waren betaald.¹⁴⁶

Een andere belangrijke order was de levering van jachtvliegtuigen aan Frankrijk.¹⁴⁷ Ook Nederland bestelde Koolhoven-vliegtuigen, al had dat voor een niet onbelangrijk deel te maken met economische motieven: Koolhoven mocht

¹⁴⁰ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV’s dd 14-1-1946 en 16-6-1946, verhoren Straater.

¹⁴¹ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 14-1-1946, verhoor Koolhoven. Later kon hij helaas niet worden gehoord, omdat hij door een hersenbloeding op 2-7-1946 overleed.

¹⁴² Klinkenberg, *Prins Bernhard*, p. 36.

¹⁴³ Koolhoven trachtte tijdens de meidagen te vluchten, maar was naar eigen zeggen blijven steken. Tijdens de oorlog verbleef hij in een huisje aan de Kaag. Hij werd uit angst in augustus/september 1940 lid van de NSB, maar heeft zich niet zeer actief voor die beweging ingezet. Op 13-3-1946 werd besloten tot zijn voorwaardelijke buitenvervolginstelling en hem werd een boete van 10.000 gulden opgelegd; hij overleed op 1-7-1946. AMJ CABR, S.F.W. Koolhoven.

¹⁴⁴ AMJ CABR, C.E. van ’t Groenewout. Exposé inzake C.E. van ’t Groenewout uit november 1947 van luitenant-kolonel J. Tops jr.

¹⁴⁵ Larrazabál, *Das Flugzeug im Spanischen Bürgerkrieg*, p. 231, 269, 538.

¹⁴⁶ Zie voor Holzmann ook: Aalders, *Leonie*, p. 66-71.

¹⁴⁷ Na het uitbreken van de oorlog in september 1939 waren pas enkele toestellen geleverd. De rest werd naar Nevers vervoerd en daar verder afgebouwd. In een der bijlagen van het memorandum dat de Duitse Minister van Buitenlandse Zaken op 10-5-1940 aan de Nederlandse gezant te Berlijn overhandigde stond deze gang van zaken vermeld in een bericht van 2-2-1940 (*PEC 2AB*, bijlage 11, p. 26). Er was ook een Belgische order voor twintig toestellen, waarvan er voor mei 1940 zeven stuks werden geleverd.

Abw 10-De Schut-groep

zijn fabriek bij gebrek aan orders niet sluiten zodat de Nederlandse regering niet afhankelijk zou worden van 'prijsdictaten van Fokker. De vrijheid van economisch handelen ging ten koste van de kwaliteit van de luchtvloot. Daarmee ging een deel van de vrijheid van militair handelen teloor, die een voorwaarde was voor de werkelijke geloofwaardigheid van de Nederlandse neutraliteit.¹⁴⁸

Voor het voeren van zijn burgeroorlog had Franco veel nodig; na een gesprek in 1936 met Abwehr-medewerker A.P. (Adolf) Langenheim bestelde Franco in Duitsland onder meer tweeduizend vliegtuigbommen die geleverd zouden kunnen worden via Nederland (dat het Non-Interventie-Pact niet had ondertekend).¹⁴⁹ Canaris zelf was betrokken bij de totstandkoming van de relatie Franco-Hitler.¹⁵⁰ A.V.F. van der Gouw, onderzoeker van (vermeende) complotten, noemt oprichter Koolhoven de vertegenwoordiger van de Britse belangen in de firma Koolhoven; bankier Jacob Mees, een andere oprichter, vertegenwoordigde de Nederlandse belangen.¹⁵¹ C.E. van 't Groenewout, evenals J. Mees lid van de Raad van Commissarissen bij Koolhoven, had als waarnemend directeur in het kader van de liquidatie der fabriek in verband met een schadevordering jegens de Staat der Nederlanden in 1942 of 1943 nog een onderhoud met mr dr M.H.H. Franssen die we onder *Gruppe III, linecrossers en het R-Netz* 'Boegheim' nog zullen tegenkomen als juridisch adviseur van R. Avigdor en A.D. van Buuren.¹⁵² Waarop Van der Gouw zijn beweringen baseert, is onduidelijk, maar het is interessant dat Koolhoven naast Straater een andere vertegenwoordiger in dienst heeft gehad: Bill Hooper, mogelijk de 'Engelsche vriend' van Koolhoven.¹⁵³

Na de oorlog vertelde Straater in 1923 wegens diefstal tot een half jaar te zijn veroordeeld.¹⁵⁴ In augustus 1924 kwam hij als commercieel employé bij Philips in Eindhoven te werken. Zes jaar later was hij opgeklommen tot algemeen procuratiedhouder, maar werd in december 1930 ontslagen toen bekend werd dat hij een veroordeling achter de rug had. Daarna maakte hij in dienst van grote firma's reizen naar Perzië, Palestina, Egypte, Scandinavië, Bulgarije, Polen, enzovoorts. In de periodes 1936-1938 en 1939 tot 17 november 1940 was hij lid van de NSB.¹⁵⁵

In oktober 1939 werd hij directeur van de nv De Hollandsche Crediet- en Agentuur Maatschappij (HCAM). Deze uit 1923 stammende firma van Tommy Marx, een Rijksduitser die in 1921 in Nederland was komen wonen, exporteerde vanuit Rotterdam chemische producten en alcoholica.¹⁵⁶ Straater werd in 1939 aangesteld als directeur om nieuwe markten aan te boren en toen hij van Koolhoven 12.000 gulden als compensatie had ontvangen, zette hij daarvan 10.000 gulden om in aandelen van de HCAM. Zijn rechtskundig adviseur (en mede-NSB'er) mr dr W.J.C.A. Nijgh bij de Koolhoven-procedure werd in oktober 1939 commissaris.¹⁵⁷ De plaats van vestiging bleef Rotterdam, maar Straater

¹⁴⁸ De Bruin ea, *Illusies en incidenten*, p. 271.

¹⁴⁹ Klinkenberg, *Prins Bernhard*, p. 66.

¹⁵⁰ Papeleux, *l'Amiral Canaris entre Franco et Hitler*.

¹⁵¹ Van der Gouw, ...*alias Teixeira*, IIa, p. 139. Naast J. Mees was ook mede-Aero-clubgenoot C.E. van 't Groenewout sedert 1933 te beschouwen als promotor van de Koolhoven-fabriek; beiden werden benoemd in de Raad van commissarissen. Carel van 't Groenewout was in mei 1940 als reserve officier gemobiliseerd bij het Luchtvaartbedrijf Soesterberg. Na de capitulatie zag hij zich als waarnemend directeur voor de taak gesteld de fabriek te liquideren, omdat Koolhoven zelf was ondergedoken. Naast het voor de Duitsers verborgen houden van alle vliegtuigbouwtekeningen wist hij een herbouw van de fabriek in het kader van een inschakeling in de oorlogsindustrie te voorkomen. AMJ CABR, C.E. van 't Groenewout. Advies dd 2-11-1948 van de Landelijke Eerraad der Illegaliteit.

¹⁵² AMJ CABR, M.H.H. Franssen. PV dd 10-12-1945, verhoor Franssen.

¹⁵³ Kluiters, *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, p. 295-.

¹⁵⁴ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV's dd 14-1-1946 en 16-6-1946, verhoren Straater.

¹⁵⁵ AMJ CABR, A.M.J. van Huijstee. PV dd 13-6-1947, verhoor Straater.

¹⁵⁶ AMJ CABR, A.M.J. van Huijstee. PV dd 13-6-1947, verhoren Straater en Marx.

¹⁵⁷ Nijgh trad op 23-5-1941 uit als commissaris, volgens Straater omdat zijn mede-commissarissen K.G. Goedewaagen en C. Dekker bezwaar hadden gemaakt tegen Nijghs lidmaatschap van de NSB. Nijgh was voor de oorlog raadsman van Rost van Tonningen (NSB) en nam in de zomer van 1940 deel aan de expeditie om (de naar Frankrijk afgevoerde) Rost van Tonningen op te sporen. Hun relatie verslechterde en in mei 1941 werd Nijgh in die functie opgevolgd door mr F.C. Stähle. Nijgh is onder andere Verwalter geweest van Petrofina te Brussel. Namens Michael Holzmann, de in maart 1939 naar Engeland gevluchte Joodse koopman, voerde hij een proces tegen Van Buuren wegens een schuld. Met deze Van Buuren is waarschijnlijk A.D. van Buuren bedoeld. AMJ CABR, W.J.C.A. Nijgh.

Abw 10-De Schut-groep

verhuisde het kantoor van de firma naar 's-Gravenhage.¹⁵⁸

Begin 1941 leerde Straater op de tennisbaan F.C.H. Strauch kennen. Fritz Strauch was voor de bezetting als tabakshandelaar veel in Nederland geweest; in Amsterdam handelde hij vooral gezamenlijk met de tabakshandel Van Huijstee en Co. In Bremen was hij vertegenwoordiger, later eigenaar van de firma Menke und Kühlenkampf.¹⁵⁹ Begin oktober 1939 werd hij geplaatst bij I Marine van Ast Wilhelmshaven. Tot mei 1940 kon hij voor zijn firma regelmatig Nederland bezoeken, waarbij kan worden aangenomen dat de Abwehr-belangen niet werden veronachtzaamd. Voorjaar 1940 huurde hij in Zandvoort een huis en bracht daar zijn (van oorsprong Nederlandse) vrouw en dochter onder. In de meidagen werd hij geïnterneerd. In juli 1940 werd hij Referent bij I Marine van Ast Nederlande aan de Parklaan in Scheveningen. Het Referat I M onder leiding van Kapitänleutnant Karl Conrad te Rotterdam werd toen gesplitst: Conrad nam het gebied Katwijk aan Zee tot Antwerpen voor zijn rekening, terwijl Strauch met de rang van Oberleutnant als hoofd van Außenstelle Amsterdam het gebied tussen Katwijk aan Zee tot aan de Afsluitdijk kreeg toegewezen. Later zou Strauchs Außenstelle naar Overveen verhuizen.¹⁶⁰ Voor zijn contacten met agenten gebruikte hij de aliasen Strachwitz en Doktor Rudi.

Strauch interesseerde zich voor de werkzaamheden van Straaters firma en dacht die activiteiten met zijn hulp aanmerkelijk te kunnen uitbreiden. Straater vertelde: 'Strauch stelde toen voor om met zijn eersteklasrelaties deel te nemen in de N.V. en deze uit te breiden. Na overleg met de reeds bestaande aandeelhouders Mr. Nygh en Th. Marx werd besloten hierop in te gaan. De nieuwe aandeelhouders waren K. Goedewagen, Algemeen Directeur van de Incassobank, C. Dekker, Directeur van Mainz' Handelsvennootschap en directeur van de A.N.I.E.M. (Algemeene Nederlandsch-Indische Electriciteits Maatschappij) en M. van Huystee, voornoemd.'¹⁶¹ Het kapitaal werd tot 85.000 gulden verhoogd. A.M.J. van Huijstee nam deel voor 5.000 gulden.¹⁶² Het kantoor verhuisde van de Javastraat 82 in 's-Gravenhage naar de Oostduinlaan. Strauch huurde daar op kosten van zijn Dienststelle de bovenetage voor privé-gebruik. In NSB-kringen werd overigens beweerd dat Nijgh door de Duitse marine werd geïntercedeerd. 'Hij schijnt verdiensten te hebben voor den Inlichtingendienst.'¹⁶³ Na de oorlog was het vooral de verkoop door de HCAM van gloeilampen aan de Duitse krijgsmacht die de aandacht trok.¹⁶⁴ Via twee maatschappen werden ook vissersschepen gekocht die met zendontvangers werden uitgerust. Hierop wordt verderop onder *Van Woerkom* 'Strauchs vissersvloot' teruggekomen.

Na de oorlog vertelde Ulrich Schwartz, voormalig Ast Wilhelmshaven-officier: 'Een voortreffelijk *V-Mann* van de *Abwehrstelle Wilhelmshaven* was ook Tommy Marx, een Duitser die reeds vijftienvintig jaar in Holland woonde. Hij had een zaak in Den Haag als in Londen. Hij exporteerde van alles: machines, koffie, thee, wat er maar te exporteren viel. Tommy Marx was een vriend van kapitein-ter-zee Otto Schultz, de commandant van de *Abwehrstelle Wilhelmshaven*.'¹⁶⁵ Waren er meerdere personen met dezelfde naam? Marx van de HCAM verklaarde als Rijksduitser omstreeks juni 1940 bij de Kriegsmarine te zijn geplaatst; hij kreeg in Wilhelmshaven een opleiding van drie maanden waarna hij in Scheveningen werd geplaatst.¹⁶⁶ Ongeveer in maart 1942 werd hij overgeplaatst naar Utrecht. Volgens V-man A.G. Bouten was Marx aan 'een of andere Marine-inlichtingendienst' verbonden.¹⁶⁷ Marx bleef zijn relatie met de Abwehr ontkennen.¹⁶⁸ Het is

¹⁵⁸ Riouwstraat 185; in december 1939 naar Javastraat 82; op 1-6-1941 naar Oostduinlaan 22. Op 7-7-1942 werd dit laatste adres plaats van vestiging. Bijvoegsel van de *Nederlandsche Staatscourant* dd 17-8-1942, no 158. \ Toch is er later mogelijk nog sprake van een vestiging aan de Laan Copes van Cattenburgh.

¹⁵⁹ AMJ CABR, W.A.J. Maarleveld. PV dd 7-12-1947, verhoor Strauch.

¹⁶⁰ AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 25-7-1947, verhoor Edzard.

¹⁶¹ Karel Gustaaf (Kees) Goedewaagen (7-7-1891 Amsterdam - 20-5-1945). Cornelis (Cor) Dekker (7-11-1885 Haarlem).

¹⁶² AMJ CABR, J.A. Dijkstra. PV dd 16-6-1946, verhoor Van Huijstee. \ AMJ CABR, A.M.J. van Huijstee. Van Huijstee werd op 8-1-1947 voorwaardelijk buiten vervolging gesteld.

¹⁶³ AMJ CABR, J.D. Vader. Doorslag brief dd 22-12-1943 van Leider Raad van Visserij aan Gemachtigde voor Landbouw en Visserij (NSB). \ Van een eventuele relatie tussen Nijgh en Duitse inlichtingendiensten bleek uit zijn CABR-dossier niets.

¹⁶⁴ De totaalomzet van de HCAM over 1941-1944 bedroeg 779.442,16 gulden; daarvan was 715.340,31 afkomstig van Duitse krijgsmacht-opdrachten. AMJ CABR, A.M.J. van Huijstee.

¹⁶⁵ Van Lieshout, *Het Hannibalspiel*, p. 215.

¹⁶⁶ AMJ CABR, A.M.J. van Huijstee. PV dd 13-6-1947, verhoor Marx.

¹⁶⁷ AMJ CABR, W.Th.M. Geelen. Afschrift ondervragingsrapport no 331/1 inzake Bouten dd 9-8-1946.

Abw 10-De Schut-groep

dan ook verhelderend uit ISOS-berichten te vernemen, dat Marx, na een uitgebreid marine R-Netz in de buurt van de Rijn te hebben georganiseerd, in april 1945 in Amsterdam verbleef om daarover adviezen te verstrekken.¹⁶⁹ Maar wat hem definitief de das omdoet is dat na de oorlog in Duitse documenten aan het licht kwam dat hij onder het agentennummer E 821 in de periode april 1938 tot juli 1943 als agent voor III F Ast Wilhelmshaven tegen Frankrijk en België had gewerkt.¹⁷⁰

Het lijkt aannemelijk dat ook Straater al vóór mei 1940 voor de Abwehr spioneerde. Toch is in dit deel van het verhaal Strauch de spil van een aantal activiteiten tijdens de bezetting: we gaan daar onder *Van Woerkom* ‘Strauchs vissersvloot’ nader op in.

(..vervolg)

¹⁶⁸ AMJ CABR, T. Bradburne. PV dd 12-2-1947, verhoor Marx.

¹⁶⁹ NARA RG226 E210 B8 F1. Circle Weekly summaries nos 56 and 57 combined dd 23-4-1945.

¹⁷⁰ NARA RG226 E119A B30 F767. Brief dd 10-9-1945 van CIB aan CI War Room, no CIB/INT/2428(496).

Abw 10-De Schut-groep

3048, 8
 A 2016, 8
 A 2057, 4
 A.N.I.E.M., 17
 Ast Hamburg, 4
 Ast Parijs, 13
 Ast Wilhelmshaven, 10, 17
 Bauer, 4
 Bennekers, 6
 Block, 12
 Bogaert, 12
 Bömers, 11, 12
 Boon, 1, 6, 7
 Borthwick, 11
 Bouten, 17
 Broadway-cabaret, 6
 Bruin, 1
 Bücking, 13
 Buuren, 16
 café Het Wit Kruis, 12
 café Imperator, 3
 café La Paruche, 3
 café La Peruche, 3
 café Matador, 12
 café restaurant De Urquell, 2
 café Wertha, 3
 café-restaurant De Landbouw, 7
 Call, 13
 Canaris, 16
 Christen, 6, 9
 Conrad, 6, 9, 17
 Damco Scheepvaartmaatschappij, 10
 Damhof, 10
 Dansey, 5
 Dekker, 17
 Dijckerhoff, 3, 10
 Dikkeboom, 7
 Dikkemboom, 12
 Doktor Frans, 9
 Doktor Rudi, 17
 Dolphin, 4
 Dooren, 1
 Duijvendijk, 1, 2
 Duijvendyk, 5
 Englandspiel, 8
 Fendel-concern, 9
 Fischer, 10
 Fonk, 9
 Franco, 16
 Frank, 9
 Franssen, 16
 Franz, 4
 Fred, 7
 Ganses, 12
 Gerke, 3
 Gerlach, 9
 Giskes, 8
 Goch, 9
 Goedewagen, 17
 Gorter, 5
 Gouw, 16
 Groenendijk, 2, 3, 4
 Groenewold, 1, 3, 6
 Groenewout, 16
 Hall-Pheiffer, 9
 Handel- en Scheepvaart Maatschappij ODIN, 8
 Hohnhorst, 10
 Hollenga, 6
 Holzmann, 15, 16
 Hooper, 16
 Hoosemans, 2
 Hotel Belgischer Hof, 4, 5
 Hotel Continental, 10
 Hotel-Reichshof, 5
 Huijstee, 17
 Huizenaar, 6
 Hurkmans, 8
 Huystee, 17
 Ibbotson, 1
 Ibertson, 2
 Ilperton, 2
 Incassobank, 17
 Kellermann, 13
 Keutzenkamp, 5
 Keutzenkamp-Oekkens, 5
 Keuzenkamp, 4
 Keuzenkamp-Dekkers, 5
 Kieboom, 10
 Knokploeg Oost, 5
 Koers, 2
 Koerz, 2
 Koolhoven, 15, 16
 Koolhoven Vliegtuigen, 14
 Kourimsky, 6
 Kranenburg, 4
 Kreuzenkamp, 5
 Krumbholz, 3, 9
 Kuijl, 6
 La Paruche, 7
 Langenheim, 16
 Lerck, 9
 Lerckx, 10
 Linden, 4, 9
 Loock, 6, 7, 8, 9
 Loock en Co, 8
 Lorensen, 5
 Lorenzen, 5
 Loupard, 15
 Lukassen, 10
 Mainz' Handelsvennootschap, 17
 Malbrant, 12
 Malten, 3
 Marcusse, 2
 Marx, 16, 17
 Mees, 16
 Meeuwis, 10
 Meeuwius, 9, 10
 Meldekopf Kleve, 10
 Mellen, 12
 Melles, 12
 Melrose, 11
 Menke und Kühlenkamp, 17
 Mennicken, 2
 Mercker, 3
 Metselaar, 3
 Mirow, 3, 10, 11

Abw 10-De Schut-groep

Nest Bremen, 4, 8
 Nest Keulen, 3, 5, 9, 10
 Nijgh, 16
 Nitsch, 3
 nv De Hollandsche Crediet- en Agentuur Maatschappij, 16
 ODIN, 9
 Oudijk, 12
 oud-Spanjestridders, 13
 Papier, 2, 3
 Passport Control Office, 5
 Pepers, 5
 Petrofina, 16
 Peulen, 1, 2, 7, 9
 Pfeiffer, 10
 Philips, 15
 Pijpers, 7
 Pluijm, 1
 Pluym, 1, 2, 7
 Pütz, 3
 Radtke, 9
 Ratke, 9
 Rijn- en Zeetransport mij, 9
 Ritter, 9, 10
 Roek, 11
 Rosenberg, 3
 Rost van Tonningen, 16
 Schlehmmuhl, 5
 Schneeweiss, 3
 Schultz, 17
 Schut, 1, 6, 9, 12, 14
 Schwartz, 17
 Siemens, 8
 Simon Bolivar, 11
 Slijpen, 7
 Stähle, 16
 Stein, 6
 Stoltze, 10
 Straater, 15
 Strachwitz, 17
 Strauch, 17
 Taylor, 4, 5
 Teunissen, 2, 4
 Tinsley, 5
 Tinsly, 4
 Toman, 3
 Tresfon, 9
 Tripplaar, 6
 U 2405, 10
 Udet, 15
 Uhlenberg, 3
 Ullmann, 3
 Unternehmen Seelöwe, 9
 Vervloet en Co, 10
 Vis, 2
 Vlaamsche Kelder, 12
 Vliet, 4
 Vogemann en Co, 8
 Voigt, 12
 Weber, 9, 10
 Wegman, 8
 Winter, 3
 Winters, 14
 Woerkom, 1, 6
 Wyler, 2
 Z-organisatie, 5
 Z-Rotterdam, 5

